

Yaşlılık ve Dindarlık: Dindarlık, Hayattan Zevk Alma ve Mutluluk İlişkisi

- Konya Huzurevi Örneği -

Mehmet AKGÜL*

ABSTRACT

This study examines the positive roles the religious commitment plays in the context of elderly people's life satisfaction and well-being in the case of the Konya Nursing House. The data used in this study has been acquired through the survey we made in the Konya Nursing House. We assume that religious people are happier, more satisfied, and more fulfilled than nonreligious ones. This general assumption is tested with respect to happiness, family satisfaction, health satisfaction, life excitement, and well being. This study aims at proving that there exists such a relationship between religious commitment and life satisfaction and, well being. In addition, the above relationship is confirmed under several, but not all, variables.

Keywords: Aging, Religiosity, Happiness and Well-Being, Life Satisfaction.

GİRİş

Yaşlılık ve yaşlanmaya dair sorunlar -geçmişten günümüze- çeşitli bilimsel çalışma ve ilgi alanlarının temel konularından birini oluşturmaktadır. Bu konuda geriatri, gerontoloji, geronto-sosyoloji, psikoloji ve antropoloji gibi disiplinler aracılığıyla, yaşlılık ve yaşlanma olgusu fiziksel, biyolojik, ekonomik, politik, sosyal, psikolojik ve dini yönden değişik boyutlarıyla ele alınmaktadır. Farklı alanlardan derlenen veriler, yorum, karşılaştırma ve değerlendirmeler yaşlılık ve yaşlanma odaklı sorunların tespiti ve çözümlenmesine katkı sağlamaktadır. Yaşlılık ve din eksenli çalışmaların, diğer çalışma ve araştırma alanları yanında, önemi ve ağırlığının gittikçe arttığı gözlemlenmektedir.

Yaşlılık ve yaşlanma sorununa değişik yaklaşım ve perspektifler sunan dini araştırmalar, modern dünya ve bilimlerin hem alan, hem de konu ve yöntem olarak dışta bıraktığı önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Öyleki dinler, insanın sosyal, psikolojik, kültürel, fiziksel ve biyolojik varlığına, öğretileri ve çağrıştırdığı huzur, güven ve esenlik duygusu aracılığıyla ilave boyutlar katmaktadır. Değişik bir ifade ile, insani varoluğu ve yaşamı fiziksel, tarihsel ve toplumsal zaman ve mekan boyutunun ötesine taşıyarak, yaşamı bir

* **Yrd.Doç.Dr.**, S.Ü. İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi A.B.D. Öğretim Üyesi

süreklilik, ya da sonsuzluk duygusu ve inancı çerçevesinde, görece bütünlüklü ve anlamlı bir çerçevede tanımlanmaktadır. Bu bağlamda dinin insan yaşamına kattığı anlam, duygu ve inanç yoğunluğu, insanın yaşam evrelerini bir bütünlük içinde kavramasını, dolayısıyla yaşam evreleri arasında değişimlenen yaşam süreci ve farklılaşmaları sahip olduğu duygu ve inanç aracılığıyla dengelemesini, gözlemlenen ve deneyimlenen yaşamın negatif görünümleri, algı ve yansımalarını, pozitif bir alımlama haline getirmesini sağlamada oldukça fonksiyonel görünmektedir. Dine inanma ve bağlanmanın insanın daha sağlıklı hissetmesi, bütünüyle hayatını anlamlandırmada olumlu etkilerinin tespit edilmesi, araştırmacılar arasında dikkate değer bir ilgi uyandırmaktadır. (bkz. Witter ve diğerleri, 1985)

Bu yüzden araştırmacılar son zamanlarda, bir dine inanma ve pratikleri yerine getirmenin yaşlıların ruhsal ve fiziksel sağlıklarına nasıl olumlu etkilerde bulunduğunu araştırmaya başlamışlardır (Stenitz, 1980; Levin ve Markides, 1986, 1988; Idler, 1987)¹.

Batıda, yaşlılarda dindarlık, hayattan zevk alma ve mutluluk arasındaki ilişkileri ölçen pek çok çalışma yapılmış ve yapılmaktadır. Ülkemizde ise, yaşlılık ve sorunlarıyla ilgili çalışmalar, çoğunlukla tıbbi bilimlerde-geriatrik araştırmalar ve bulgular- dolayımında yapılmaktadır (bkz: Durgun ve Tümmerdem, 1999; Arslan ve Kutsal, 1999; Birtane ve diğerleri, 2000; Kerem ve diğerleri, 2001). Sosyal bilimsel ya da gerontolojik çalışmalar ise oldukça sınırlı kalmaktadır (Tufan, 2002, 2003). Bu alanda Taplamacıoğlu (1962), Özbaydar (1970), Armaner (1980) ve Kayıklık'ın (2000) çalışmaları, yaşlılık ve dindarlık ilişkisini çeşitli değişkenler aracılığıyla tespite yönelik önemli girişimlerdir. Yaşlılık ve dindarlıkla ilgili doğrudan çalışmalar ise, Buyacı'nın "Yaşlılarda Dini Hayat" (2002) ve Kayıklık'ın "Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dini Eğilimler" (2003) isimli deneysel araştırmalarıdır. İlgili araştırmaların bulguları da Batıda yapılan çalışmaların bulgularıyla büyük ölçüde benzerlikler arz etmektedir: Özetle, 'dine bağlılık, insan (yaşlının) hayatına başka türlü sahip olamayacağı bir mutluluk ve huzur kazandırmaktadır' (Buyacı, 2002; 125). Bu bağlamda Konya Huzurevi'nde barınmakta olan yaşlıların dini hayatıyla, hayat ve mutluluk algıları arasındaki ilişkilerin tespiti, yaşlanma ve yaşlılıkla ilgili mevcut olan sorunların çözülmesine, çeşitli sosyal poli-

1 Levin ve Markides (1986), mutluluk ile kiliseye devam etme arasında olduğu varsayılan korelasyon hakkında dört muhtemel ilişki biçimi belirlemektedir. İlk olarak, kiliseye devam etme ve sağlık arasındaki ilişki, sağlık ve sosyal destek arasında bir ilişkinin varlığını yansıtmaktadır. İkinci olarak, sağlık ve kiliseye devam etme arasındaki ilişki, sağlık ve sosyal sınıf arasındaki ilişkiyi yansıtmaktadır. Kiliseye devam etme ve sosyo-ekonomik statüler birbiriyle ve sosyo-ekonomik statüler de sağlık ile ilintilendirilebilir. Üçüncü olarak, kiliseye devam etmek dindarlığın bir ölçüsü ve kiliseye bağlılık da samimi bir dindar olmanın ölçüsü olacaktır. Dördüncü olarak, kiliseye devam etme ile mutluluk arasındaki ilişki, kiliseye devam edenlerin etmeyenlerden muhtemelen daha mutlu olacağı düşünülmüşse, bu akla yatkın bir açıklama olabilir. Kiliseye devam etme, bir kişinin mutlu olma durumu ile son derece kuvvetli ilişkili olan fiziksel yeterliliğin de bir göstergesidir (Broyles, 1992). Steinitz (1980) de, yaşlıların fiziksel kapasitesinin, kiliseye devam etme ve hayattan zevk alma arasındaki ilişkiye yaptığı olumlu katkıyı göz önüne almamız gerektiğini önermektedir.

tikaların geliştirilmesine önemli katkılar sağlayacaktır. Çünkü ülkemizde son zamanlara kadar, yaşlılık ve yaşlılarla ilgili yaklaşım ve çözümlerinde dindarlık çoğunlukla bir değişken olarak pek göz önüne alınmamıştır. T. Luckmann'ın kelimeleriyle dile getirirsek, 'ölüm, modern toplumda tali bir konu bile değildir. Kutsal anlam bahşedilen, artan yaşlılar ve yaşlılık çağı da bu durumdadır: 'Özerk birey, genç olup, asla ölmez' (2003; 107).

Bu araştırmada Konya Huzurevi'nde barınan yaşlılarda dindarlık, hayattan zevk alma ve mutluluk arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılacak, ayrıca, yaşlılarda hayattan zevk alma ve mutlu olma durumuna din ve dindarlığın sağladığı olumlu- (varsa) olumsuz etkiler tartışılacaktır.

YAŞLILARDA DİNİ İNANÇ VE PRATİKLER

Yaşlılık ve dindarlık üzerine yapılan araştırmalar, dindarlığın yaşlılar için önemini ortaya koymaktadır (*bkz: Koenig ve diğerleri, 1988; Moberg, 1990, Buyacı, 2002; 88-121*). Yaşlılar, gençler gibi, diğer bireysel ve toplumsal etkinliklere katılmaktan daha çok, dini etkinliklere katılmak eğilimindedirler (*Moberg, 1990*). Yaşlılıkta bütün sosyal aktiviteler yaşa bağlı olarak gerilemesine rağmen, dini ibadetlere yönelme ve devamlılık, fiziksel yeterliliğe göre ileri yaşlara kadar sürmektedir. Batılı ülkelerde yapılan araştırmalarda, kiliseye devam etme, 60 ve daha yukarı yaşlarda en yüksek seviyesine çıkarılan, daha ileri yaşlarda bu devamlılık nispeten azalmaktadır. İleri yaşlılık döneminde (80 ve yukarısı) görülen bu nisbi azalma, sağlık sorunları ve fiziksel yetersizlikle açıklanabilir. Çok ileri yaşa ulaşan insanlar, dini organizasyonlar ve toplu ibadetlerden (cemaat hayatından), sağlık sorunları nedeniyle, uzaklaşmak durumunda kalsa bile, araştırmalar göstermektedir ki, dini inanç ve tutumlarını içe dönük biçimde sürdürme kararlılığına sahiptir (*Kayıklık, 2000; 82*). Özel, bireysel dini ibadetler (kutsal kitap, çeşitli dini eser okumaları, dua ve nafil ibadetler gibi) insanlar tarafından ileri yaşlarda daha çok yerine getirilmektedir. Bu durum, dindarlığın yaşa bağlı olarak git-tikçe arttığını göstermektedir. Çünkü hayatın sonuna gelme, ölüme doğru yaklaşma duygusu, nitelik olarak, hayatın anlamı sorusuna yeni cevaplar gerektirmektedir (*Kayıklık, 2003; 64*). Bu tip soruların cevabı da ancak bir dini inanç şeması içinde belirginleşmektedir. Çünkü insan açısından en geniş anlam dünyası ve sembolik evreni oluşturan din (*Berger, 1993: 8*), mensuplarının dünyayı özel bir gözle görmelerini sağlayan ve bu şekli altında insan davranışlarını etkileyen bir dünya görüşü ve hayat anlayışı sağlamaktadır (*Günay, 2000; 231; Çelik, 2002; 218*).

Stark ve Bainbridge, *A Theory of Religion* isimli çalışmalarında, dinin yaşlılar için niçin önemli olduğunu çeşitli yönlerden açıklamaktadırlar (1987; 26-27). Kısaca, onların teorisine göre, insanlar ödül, mutluluk ve hayattan zevk alma çabası veya kötü şeylerden, mutsuzluk ve acılardan kaçınma arzusu içindedir. Çünkü insanlar için, çoğu kere arzu edilen ödüller elde edilemez ya da nadiren elde edilebilir. İnsanlar, sıklıkla bu ödülleri dengeleyici/ telafi edici (compensator) mekanizmalara karşılık olarak kabul eder. Örneğin hayatta iken gözlerini kaybeden bir kişi, görememe sıkıntısına karşı sab-

rının ödülünü öbür dünyada kendisine verilecek 'güzel göz' için, dengeleyici ara mekanizmalar aracılığıyla erteler. Burada dengeleyici unsurlar, kendisi aracılığıyla uzun bir zaman içinde elde edilecek ya da başka bir bağlamda doğrudan doğruya gerçekleşemeyecek olan inançlardır. Din, insanlara seküler kurumların öneremediği, pek çok dengeleyici mekanizma önermektedir.

Oldukça karışık olmasına rağmen, telafi-dengeleyici (compensator) kavramı gelecekte vaat edilen ödüle delalet etmektedir. Telafi ediciler, somut ödüllerin yerine geçici bir süre geçebilir (örneğin, kurtuluş veya Cennet'e gitme vaadi, özgürlüğünü kaybederek hapsedilmeyi telafi eder), ya da soyut ödüller sağlayabilir (dini inançlar kendisine inananların hayatına bir anlam katar). Ayrıca telafi ediciler spesifik bir vaat (bir kanser hastasının iyileşmesi gibi), ya da genel bir ödül olabilir (mutlu bir hayat sürmek gibi). Din kendi bağlılarına, elde etmedikleri ya da edemedikleri şeyler için telafi edici olarak görünen ve görünmeyen ödüller sunar. Böylece, din, inananlarına ümit vererek, sıkça teselli imkanı sağlar (Broyles ve Drenovsky, 1992; 154).

Din, özellikle yaşlılar için çok önemlidir. Çünkü onlar pek çok durumda, yaşlılık kaynaklı sorunlara tahammül etmek, daha genç ve sağlıklı olmak, daha uzun yaşamak, kaybettiği eşi, dostu ve akrabalarının sevgisine layık olmak, hayatının anlamlı olup-olmadığını bilmek, hayatın kazanımlarını kaybetmemek isterler. Olumsuz durumlarla karşılaştıklarında, telafi ediciler onlara bazı teselliler önerir. Böylece telafi ediciler, onların yaşlılık öncesi sosyal rollerinden uzaklaşmasını sağlayarak yeni dönemin gelişim ödevlerini yerine getirmelerini kolaylaştırmaktadır. Bir başka ifade ile telafi ediciler, yaşlıların durumu gereği, toplumsal rollerinden yavaş yavaş geri çekilmeyi ve yaşlılığa uyumu daha da kolay kılmaktadır. Öyle ki yaşlı, ömür boyu sürdürdüğü aktivitelerden geri çekilir; önceleri hayatına anlam katan rol ve pozisyonlar gittikçe işlevsizleşir. Yaşlı, geçmiş olduğu gibi kabullenmeye hazırlanır ve sonu ölümle bitecek olan kesin bir geleceği beklemeye başlar (Kayıklık, 2003; 64-65). Pek çok telafi edici inançlar, yaşlıların yukarıda zikredilen egzistansiyel nitelikli soru ve sorunlarına cevap vermek suretiyle onların kendileriyle daha barışık olmalarını sağlar. Bu ihtiyaç esasen her yaş döneminde geçerli olmakla birlikte, yaşlılık döneminde daha çok hissedilir. Bu bağlamda, bir kısım dini inançlar, hayatın anlamlı olup-olmadığıyla ilgili sorunun cevabını verirken; diğer bir kısmı da, içini mutluluğun doldurduğu sonsuz bir hayat önerir. Başka bazı inançlar ise, başışlama aracılığıyla, geçmişle barışma başarısının yolunu açar. Son tahlilde, dindar olma, hayat çevriminin ileri aşamalarını (yaşlılık durumunu) onlara kabul etmeyi daha da kolaylaştıracak bir dünya görüşü temin eder. Yaşlının dini ibadetlere devam etmedeki ısrarı, diğer sosyal aktivite ve rollerinden çekilmiş olmasına rağmen, dini telafi ediciler/inançlar aracılığıyla (ilahi kurtuluş, sonsuz hayat vb.) yaşlılığa alışması ve uyum sağlamasına yardım eder (Broyles ve Drenovsky, 1992; 154).

Dindar bir yaşlının hayattan zevk alması ise, bu bağlamda, "içinde bulunduğu yetersizlikler ve mevcut şartların dayattığı olumsuzlukları göz önüne almaksızın, hayatın zorluklarına karşı pozitif/anlamlı bir tutum sergilemesi ve kendisi hakkında olumlu bir benlik algısına sahip olması ve gündelik hayatı

oluşturan aktivitelerinden hoşlanması” (George ve Bearon, 1980; 5) demektir. Yaşlılarda hayattan zevk alma durumu, ekolojik, duygusal ve sosyal ölçekler aracılığıyla tespit edilmektedir. Böyle bir ölçüm, “günlük aktivitelerden zevk alma, hayatı anlamlı bulma, arzularını gerçekleştirecek donanım-lara sahip olma, amaçlarına ulaşma, iyi bir ruh haline sahip olma, kendisi hakkında olumlu bir algı, sağlık algısı, ekonomik güvence ve sosyal ilişki ağı gibi sekiz faktör tarafından belirlenmektedir” (George ve Bearon, 1980; 19).

İnsan varoluşu bütüncül bir değerlendirmeye konu olduğunda ise, mutluluk, hayattan zevk alma şartlarına bağlı olarak ortaya çıkan genel bir sonuçtur. Başka bir ifade ile dindarlık, hayattan zevk alma ve mutluluk iç içe gerçekleşen inanç, duygu, algı ya da tutum ve davranışların etkisidir. Yaşlılarda hayattan zevk alma durumunu tamamlayan faktörlerin mutluluk duygusunu oluşturması, yaşa bağlı dindarlaşma ile birleşince manevi bir mutluluk arayışına da dönüşmektedir diyebiliriz. Öyle ki bu üç konunun her biri diğerinin sebebi veya sonucudur şeklinde bir açıklamaya da ihtiyaç duymayabilir. Dolayısıyla yaşlılarda mutluluğu, bir anlamda, ruhsal bir mutluluk olarak düşünmek yerinde olur. Buna göre, “mutluluk boyutu, bir ölçüde, yaşının ruhsal olarak sağlıklı ve yüksek bir dindarlık seviyesine veya sosyo-psikolojik hayat kalitesine ulaşması demektir. Böyle bir hayat kalitesi de, Tanrıya yakın ve barışık, ruhsal olgunluk ve bağışlanma duygusuna sahip olma anlamına gelebilir” (bkz: Moberg, 1984; 351: Duke ve Johnson, 1984; 61)

Bu durumda yaşlılarda dini hayat ile hayattan zevk alma ve mutluluk durumu arasında anlamlı ilişkiler olacağı rahatlıkla söylenebilir. Bu araştırmanın amacı, son tahlilde, yaşadıkları ya da yaşamakta oldukları tecrübeler dolayısıyla, telafi edici dini inançlara daha çok ihtiyaç duyduklarını kabul ettiğimiz ‘huzurevi’ yaşlılarında dini inancın hayattan zevk alma ve mutluluk ile ilişkisini ortaya koymaktır. Başka bir ifade ile, bu çalışma dindarlığın (*religious affiliation-commitment-involvement*), hayattan zevk alma ve mutluluk tutum ve davranışı üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlamaktadır. Çünkü bir bütün olarak kendi inanç ve değerler sistemi içinde gelişen toplum sadece tutum ve davranışlara yol göstericilik etmez, aynı zamanda her bireye kişisel aktiviteleri için ihtiyaç duyduğu bir değerler sistemi bulmaya da rehberlik eder. Herkes yaşamak için bazı kesin değerler sistemine; hayata dair çeşitli problemlere karşı anlamlı-tatminkar cevaplar öneren inanç ve değerlere ihtiyaç duyar. Bu alanda yapılan çalışmalar (Stark ve Bainbridge, 1987; Roberts; 1990) dinin bireylere anlam ve anlayış sağlama da dinin önemli rolünün altını çizer. Bu çerçevede, *eğer din bireylere bir anlam ve anlayış sunuyor ise, bireylerin hayattan zevk alma ve mutluluk duygusunu artırıyor olmalıdır*. Bu varsayımlara göre, dini inanç ve pratiklerin bireyin hayattan zevk alma algısı üzerinde görülebilir bir etkisinin olmasını gerektirmektedir. Bu boyutlar bir bütün olarak dikkate alındığında *‘dindar birey, dindar olmayana göre, daha mutlu, tatminkar ve kendini gerçekleştirebilmiş bir kişidir’* (Kimberly; 1991). Son tahlilde huzurevi yaşlılarında, hayattan zevk alma ve genel olarak güçlü bir mutluluk algısına

sahip olma durumu üzerinde dindarlığın etkili ve ilişkili olduğu öne sürülebilir (Diener, 1984, Ellison ve diğerleri 1989, Kimberly, R.; 1991, Broyles ve Drenovsky, 1992).

METOD

Örneklem

Araştırmada, 2004 yılı itibarıyla Konya Huzurevi'nde kalmakta olan 180 yaşlıdan ankete cevap verebilecek 103 kişi örneklem olarak alınmıştır.

Örneklemin %2, 9'u (s=3) 22- 40 yaş, %17, 5'i (s=18) 41-60 yaş, %56, 3'ü (s=58) 61-80 yaş, ve %23, 3'ü (s=24) 81 ve yukarı yaş grubundan oluşmaktadır. Yaşlıların %43, 7'si (s=45) kadın, % 56, 3'ü (s=58) erkektir. *Medeni durumları* ise, %13, 6'sı (s=14) hiç evlenmemiş, %7, 8'i (s=8) halen evli, %78, 6'sı (s=81) duldur. *Eğitim ve öğretim düzeyleri* ise, %50, 5'i (s=52) okuma yazma bilmemekte, %11, 7'si (s=12) okur-yazar, %26, 2'si (s=27) ilköğretim, %10, 7'si (s=11) ortaokul-lise, %1'i (s=1) üniversite mezunudur. *Huzurevinde kalma süreleri* bakımından, %21, 4'ü (s= 22) 6 aydır, %16, 5'i (s=17) 1 yıldır, %24, 3'ü (s=25) 3 yıldır, % 8. 7'si (s=9) 5 yıldır, %29, 1'i (s=30) ise 5 yıldan daha uzun bir süredir huzurevinde barınmaktadır. Anket katılanların huzurevine gelmeden önceki *mesleklerine* baktığımızda % 37, 9'unun (s=39) ev hanımı, %16. 5'inin (s=17) çiftçi, %16, 5'inin (s=17) serbest meslek, %14, 6'sının (s=15) esnaf, %10, 7'sinin (s=11) işsiz, %3, 9'unun (s=4) memur olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra %31, 1'inin (s=32) hiçbir geliri yok iken, %13, 6'sının (s=14) ekonomik durumu çok düşük, %17, 5'inin (s=18) düşük, %23, 3'ünün (s=24) orta, %11, 7'sinin (s=12) iyi, %2, 9'unun (s=3) çok iyidir.

Eş ve çocukları olanlardan alınan cevaplara göre; % 28, 2'sinin (s=29) çocuklarının ekonomik durumlarının iyi olduğu, ancak onlarla *ilgilenmemeleri*; %23, 3'ünün (s=24) çocuklarının eşlerinin olumsuz tutumları sebebiyle, %7, 8'inin (s=8) çocuklarına yük olmamak amacıyla, %2, 9'unun (s=3) çocuklarının ekonomik durumlarının iyi olmaması nedeniyle, %1, 9'unun (s=2) kendileriyle ilgilenen çocukları olmadığı için, %1, 9'unun (s=2) ise eşinden kurtulmak için huzurevinde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca, *çocukları olanların* çocuklarının %48, 5'i (s=50) il merkezinde, %5, 8'i (s=6) yurt dışında, %3, 9 (s=4) oranlarına sahip iki grup ise ilçe merkezi, köy ve kasaba gibi küçük yerleşim bölgelerinde yaşamaktadırlar. *Çocuklarının ekonomik durumları* ile ilgili verilen cevaplara göre, ekonomik durumu yüksek kabul edilenlerin oranı %27, 2 (s=28), orta düzey olarak görülenlerin oranı %25, 2 (s=26), düşük düzeyde görülenlerin oranı %8, 7 (s=9) ve hiçbir geliri olmadığı belirtilenlerin oranı ise %1 (s=1) olduğu anlaşılmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak 59 sorudan oluşan bir anket formu kullanılmıştır. Anket formu, deneklerin demografik özellikleri (14 soru), dindarlık (28 soru), hayattan zevk alma (11 soru) ve mutlulukla ilgili olarak geliştirilen (7 soru) nominal ölçüm seviyesinde sorulardan oluşmaktadır. So-

ular oluşturulurken gerek ülkemizde ve Batıda daha önce yapılan çalışmaların bulgularından, gerekse huzurevinde görevli uzmanlardan faydalanılmıştır.

Demografik özelliklere ait sorular, yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, huzurevinde kalma süresi, huzurevine gelmeden önceki meslek, ekonomik durum, huzurevinde yaşama nedeni, çocukların yaşadığı yerleşim birimi, çocukların gelir durumu, deneklerin kendilerine ait bir evlerinin olup olmadığı ve niçin kendi evinde yaşamadığı ile ilgilidir.

Dindarlıkla ilgili sorular, Allah inancı, Peygamber inancı, Ahiret inancı, deneklerin dini bilgi düzeyi algısı, namaz kılma durumu, namaz kılma sıklığı, nafile namaz kılma durumu, oruç tutma davranışı, nafile oruç tutma davranışı, ibadetleri yerine getir(e)mediğinde yaşanan duygular, ibadeti yerine getirme açısından geçmiş yıllarla şimdiki zamanın karşılaştırılması, intihar düşüncesi, camiye gitme sıklığı, Kur'an okuma durumu, Kur'an okuma sıklığı, dini etkinliklere katılma durumu, dindar kabul ettiği arkadaş sayısı, dua etme sıklığı, kabir ziyareti sıklığı, kabir ziyaretinin uyandırdığı duygu ve düşünceler, hacca gitme durumu, hacca gitmeyenlerin/gidemeyenlerin hacca gitmeyi isteyip istemediği, ölüm hakkındaki düşünceler, ölümü düşünme sıklığı, tövbenin uyandırdığı duygu ve düşünceler, huzurevindeki din hizmetlerinin yeterli olup olmadığı, huzurevinde yapılması istenen din hizmetlerine dair seçeneklerden oluşmaktadır.

Mutluluk ile ilgili sorular, önemli bir sağlık sorunu olup olmadığı, aile fertleri ve yakınların ziyaret sıklığı, huzurevindeki dostluk ve arkadaşlık ilişkilerinden memnunluk düzeyi, huzurevi personelinin memnunluk düzeyi, psikolojik duruma dair algı, genel sağlık durumu hakkındaki algı, kendini mutlu görüp görmediği tarzında yaşlının duygu, düşünce ve tutumlarını ölçmeye yöneliktir. Hayattan zevk alma konusunu ölçmeye yönelik sorular ise, yaşlının hayatta yapmak istediği şeylerin ne kadarını gerçekleştirdiği, çevresindeki kişiler ve topluma yararlı bir şeyler yapıp yapmadığına dair düşüncesi, kendini huzurlu hissetme duygusu, huzurevinde yetenek ve birikimini sergileyebildiğine dair tutumu, eğer sergileyemediğini düşünüyorsa bunun sebebi, kendini başkaları tarafından beğenilen bir kişi olarak görüp görmeme, hayatı anlamlı ve yaşamaya değer bulup bulmamaya dair sorularla ölçülmüştür.

Uygulama ve Sınırlılıklar

Oluşturulan anket formunun uygulanması aşamasında, araştırmacı tarafından öncelikle bir ön uygulama yapılmış, sorular ya da sorularda kullanılan bazı kelimelerin anlaşılabilmesi gibi örneklemin eğitim seviyesi, sağlık durumu ve yaşlılığa bağlı sınırlılıklar aşılına çalışılmıştır. Bu bağlamda bazı sorular iptal edilmiş, bazı sorularda kullanılan kelimeler deneklerin daha kolay anlayabilecekleri bir dile dönüştürülmüştür. Uygulama aşamasında da yaşlıların özellikleri dikkate alınmış, sorular konuyla ilgili olarak eğitimden geçirilmiş anketörler tarafından deneklere okunmuş ve gerekli işaretlemeler yine bizzat anketörler tarafından yapılmıştır. Bu sınırlılıklar çerçevesinde, araştırmada kullanılan dindarlık, mutluluk ve hayattan zevk alma ile ilgili

soruların örneklemin ilgili konulardaki duygu, düşünce ve tutumlarını yansıttığı, deneklerin ilgili soruları anlayarak cevap verdikleri varsayılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada uygulanan anket formunu oluşturan soruların özellikleri (nominal düzey) doğrultusunda, veri analizinde sadece frekans ve yüzdelerden yararlanılmıştır. Bunun yanı sıra mutluluk ve hayattan zevk alma açısından dindarlıkla ilgili bağımsız değişken grupları arasında anlamlı farklılıkların olup olmadığını tespit etmek için çapraz tablolar oluşturulmuş, eğer tablolar gerekli şartlara sahip ise Ki-kare istatistik tekniği uygulanarak sonuçları verilmiş, haiz değilse fikir verme açısından sadece frekans ve yüzdelerle yetinilmiştir.

BULGULAR

A. Dindarlıkla İlgili Bulgular

Diğer sosyal bilim dallarında olduğu gibi, din sosyolojisi alanında yapılan çalışmalarda ana sorun, dini tanımlama ve dindarlığı ölçebilmedir. Dindar bir kimseyi ibadetlerini yapan biri olarak tanımlarsak, dindarlığı somut dini pratiklerle ölçmek ve değerlendirmek bize kolaylıklar sunabilir. Dine bağlı bir insan olmayı, yalnızca, inanç esaslarını bütünüyle kabul etme olarak tanımlarsak, bazı ölçme problemleriyle karşılaşırız. Keza dindarlığı duygu, düşünce, ahlak ve etki boyutlarıyla ele aldığımızda da benzer sorunlarla karşılaşmamız muhtemeldir. Son noktada benimsediğimiz din ve dindarlık tanımı araştırdığımız toplumsal alanı değerlendirmede kullandığımız yöntemi etkileyeceği açıktır. Bu yüzden dindar teriminin ne anlama geldiği üzerindeki tartışmalar, araştırmacıları dini tecrübe ya da dindarlığın temel boyutları (core dimensions) dizisi geliştirmeye itmiştir. *Wach (1990, 23-26)* dindarlığı üç boyutta -teorik, pratik ve sosyolojik- ele alırken; *Stark ve Glock* ise, dindarlığı inanç, uygulama, tecrübe, bilgi ve sonuçlar olarak ele almaktadır (*Thompson, 2004; 25-26; Bainbridge ve Stark, 1987; 25-54*). *Günay* ise, *Freyer ve Weber*'in tanımlarını birleştirerek dindarlığı, teorik, pratik, sosyolojik ve zihniyet/ahlak boyutlarıyla birleştirerek, yeni bir tanıma ulaşmaktadır (*Günay; 2000; 217-232*). Bu çalışmada dindarlıkla ilgili sorular oluşturulurken inanç, ibadet/davranış, duygu, düşünce/bilgi ve etki boyutu olmak üzere beş boyut esas alınmıştır.

Bu bağlamda ilk önce dindarlığın ölçümüne ait bütün değerlendirmelerde başlangıç noktasını oluşturan **inanç boyutu**, yani Allah, Peygamber ve Ahiret inancı ile ilgili bulgulara yer verilecektir.

Tablo 1. Allah inancı

Değişken	Sayı	Yüzde
Allah'ın varlığına inanıyorum ve bu konuda hiçbir şüphe duymuyorum	103	0
Bazı tereddütlerim olmakla birlikte, Allah'ın varlığına inanıyorum	0	0
Allah'ın varlığına inanmıyorum	0	0
Toplam	103	100

Ulaşılan bulgular, huzurevi yaşlıları arasında Allah'a inanmayan ve Allah inancı konusunda şüphesi olan hiç kimsenin olmadığını göstermektedir. Ülkemiz ölçeğinde yapılan pek çok çalışmada, inanç alanı ile ilgili bulgulardaki yükseklik dikkat çekicidir. (bkz: Bayyigit, 1989; 130-137; Köktaş, 1997; 222-229; Arslantürk, 1998; 76-83; Günay, 1999; Çelik, 2002; 198-221; Kayıklık, 2003). İnanç esaslarının bir bütünlük arz etmesi ve dine giriş için temel kabul edilmesi Türk toplumunda normal karşılanması gereken bir sonuçtur (Kayıklık, 2003; 130). Bu durum yaşlılarda, hem yaşa bağlı dindarlık algısının yüksekliği hem de yaşlıların psikolojik ve fizyolojik sınırlılıklar karşısında bir telafi edici olarak inançlara olan ihtiyaçlarının sürekliliği ile izah edilebilir.

Tablo 2. Peygamber inancı

Değişken	Sayı	Yüzde
Hız. Muhammed'in Allah'ın kulu ve resulü olduğuna hiçbir şüphem yoktur	98	95,1
Bazı tereddütlerim olmakla birlikte, Hız. Muhammed'in peygamber olduğuna inanıyorum.	2	1,9
Hız. Muhammed olağan üstü bir insan olmakla birlikte, O'nun da bizim gibi bir insan olduğunu düşünüyorum	0	0
Açıkçası H. Muhammed'in gerçekten var olduğunu düşünmüyorum	1	1,0
Cevapsız	2	1,9
Toplam	103	100

Peygamber inancı konusunda da yine Allah inancına yakın bir inanç kesinliği söz konusudur (% 95,1, s=98). Bu grubun dışında çok az da olsa, Hız. Muhammed'in peygamberliği konusunda tereddüdü olanlar (%1,9, s=2) ve Hız. Muhammed'in gerçekte yaşamış bir kişi olduğuna inanmayanların (%1, s=1) bulunduğu görülmektedir.

Tablo 3. Ahiret ve Yeniden Dirilme İnancı (Ahiret gününe ve öldükten sonra dirilmeye inanıyor musunuz ?)

Değişken	Sayı	Yüzde
Evet	102	99
Hayır	0	0
Cevapsız	1	1,0
Toplam	103	100

Örnekleme grubunun biri hariç tümü, tıpkı Allah inancında olduğu gibi, ahiret gününe ve yeniden dirilmeye inanmaktadırlar. İnanç alanının yaşa bağlı bir keskinlik kazanacağını olacağını kabul edersek, yaşlıların dini inançlar konusundaki eğiliminin, ibadetlere oranla yüksekliği, hem Batıda yapılan araştırmalarda (bkz. Broyles ve Drenovsky, 1992), hem de ülkemizde yapılan araştırmalarda tespit edilmiştir. Örneğin Buyacı (2002, 92-96), Erzurum'da yaptığı araştırmada, yaşlılarla ilgili olarak bu oranı %98,67 olarak vermektedir. İslam

dinin inanç alanını bütünlüğünü, iç içeliğini göz önüne alan Kayıklı da (2003; 131) değişkenlere göre bir farklılaşma bulamamıştır.

İnancın temel esasları olarak kabul edebileceğimiz (Tablo: 1, 2, 3) veriler, teorik çerçevede ifade ettiğimiz ve dini tecrübenin diğer boyutlarında görüleceği gibi, yaşlılar sağlık sorunları ve fiziksel durumları nedeniyle dini organizasyon ve bireysel/toplu ibadetlerden uzak kalabilmekte, buna karşılık dini inanç ve tutumlarını sürdürme kararlılığına sahip görünmektedir. Tablolardaki veriler bu tezimizi olumlamaktadır.

Bu bağlamda deneklere İslam inanç esaslarının, dolayısıyla insani var oluşun bütünlük ve sürekliliğini sağlayan en önemli 'dini telafi edici' unsurlardan birini temsil eden Ahiret inancı hakkında, 'dünya hayatı sınırlı ve geçicidir; baki olan Ahiret yurdudur' ifadesinin kendileri için anlamlı olup olmadığı sorulmuştur.

Tablo 4. Dünya- Ahiret karşılaştırması

Değişken	Sayı	Yüzde
Çok anlamlı	78	75,7
Anlamlı	24	23,3
Anlamsız	1	1,0
Toplam	103	100

Ankete katılanların %75, 7'si, bu ifadenin kendileri için 'çok anlamlı' olduğunu belirtirken (s=78), %23, 3'ü 'anlamlı' (s=24), ve %1'i (s=1) 'anlamsız' seçeneğini işaretlemişlerdir. Elde edilen veriler genel olarak değerlendirildiği zaman, diğer inanç esaslarında olduğu gibi, deneklerin neredeyse tamamı (%99, s=102), Tablo 3'deki gibi, hayatı dini-dünya görüşü çerçevesinde anlamlandırdıklarını ifade etmişlerdir.

Dini hayatın **davranış boyutu** ile ilgili olarak ilk önce namaz konusu-na yer verilmiştir.

Tablo 5. Namaz Kılma Durumu

Değişken	Sayı	Yüzde
Evet	57	55,3
Hayır	26	25,2
Kılmak istiyorum ama sağlık sorunlarım nedeniyle kılamıyorum	20	19,4
Toplam	103	100

İlgili soruya verilen cevaplardan huzurevi yaşlıları arasında namaz kılanların oranını (%55, 3 s=57) kılmayanlardan (%25, 2, s=26) daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra, inanç boyutu değerlendirmelerinde ifade edildiği üzere, yaşlılar namaz kılmayı istedikleri halde, sağlık problemleri nedeniyle kılamadıklarını ifade etmektedirler. Tablo 5'deki bu oran (%20, s=19, 4) dikkat çekmektedir. Buyacı (2002; 102) ve Kayıklı (2003; 149) araştırmalarında yaşlıların çoğunluğunun namaz kıldığını tespit eder-

ken, Armaner'in Ankara'da daha önceki yıllarda yaptığı bir çalışmada ise bu oran (%20) oldukça düşük olarak ölçülmüştür (1980; 137).

Tablo 6. Kılınan Namaz Türü

Değişken	Sayı	Yüzde
Sadece cuma ve bayram namazları	6	5,8
Beş vakit namaz	17	16,5
Farz namazların yanı sıra nafil namaz	34	33,0
Toplam	57	55,3

Namaz kıldığını belirtenlere hangi namazları kıldığı sorulduğunda, sadece Cuma ve Bayram namazı kılanların oranının % 5, 8 (s=6), beş vakit namaz kılanların %16, 5 (s=17), farz namazların yanı sıra nafil namaz da kılanların oranının %33, (s=34) olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda huzurevi yaşlılarının büyük oranda namaz ibadetini yerine getirdiklerini görmekteyiz. Yaptığımız mülakatlarda, sağlık problemine ek olarak ifade edilen idrar kaçırma ve 'abdest tutamama', gibi özürler nedeniyle namaz kılamayacağına yönelik yanlış bilgilenme, 'altına bez bağlanan bazı yatağa bağlı yaşlıların beden ve elbiselerinin temiz olmadığı düşüncesi ile namaz kılmalarının mümkün olmadığına dair inanışları', huzurevi yaşlılarında dini bilgi eksikliğinin yanlış tutumlara sebep olduğunu göstermektedir. Bu olgu da, yaşlıların hayattan zevk alma ve mutluluk durumlarını etkileyen faktörlerden biridir diyebiliriz. Nitekim Tablo 19'daki bulgular dini bilgi konusunda yaşlıların kendilerini yeterli görmediği yönündeki veriler bu çikarsamayı desteklemektedir.

Namaz kılma konusunda dikkatimizi çeken bir diğer husus ise namaz kılanların yarısından fazlasının farz namazların yanı sıra nafil namaz kılmalarıdır.

Tablo 7. Nafil Namaz Kılma Sıklığı

Değişken	Sayı	Yüzde
Her zaman	12	11,7
Çoğu zaman	5	4,9
Bazen	17	16,5
Toplam	34	33,1

Elde edilen bulgulara göre, nafil namaz kılanların çoğu 'bazen' (%16, 5, s=17) kılar iken, onları 'her zaman' (%11, 7, s=12) ve 'çoğu zaman' (%4, 9, s=5) kılanlar takip etmektedirler.

Tablo 8. Camiye Devam Etme Sıklığı

Değişken	Sayı	Yüzde
Her zaman	8	7,8
Çoğu zaman	4	3,9
Bazen	12	11,7
Hiç	10	9,7
Sağlık sorunların nedeniyle gidemiyorum	24	23,3
Toplam	58	56,4

Erkeklere sorulan camiye gitme davranışı konusunda elde edilen bulgulara göre, deneklerin büyük çoğunluğu 'sağlık sorunları nedeniyle' camiye gidememekte (%23, 3 s=24), onları 'bazen' (%11, 7, s=12), 'her zaman' (%7, 8, s=8) ve 'çoğu zaman' gidenler (%3, 9, s=4) takip etmektedirler. Bunların yanı sıra örneklemin %9, 7'si (s=10) camiye hiç gitmemektedirler.

Tablo 9. Oruç Tutma Durumu

Değişken	Sayı	Yüzde
Hiç oruç tutmuyorum	8	7,8
Sadece ramazan ayında oruç tutuyorum	45	43,7
Ramazan ayı dışında nafil oruç tutuyorum	28	27,2
Oruç tutmak istiyorum ama sağlık sorunlarım nedeniyle tutamıyorum	22	21,4
Toplam	103	100

Tablo 9'daki bulgulardan anlaşıldığı üzere, oruçta da namazda olduğu gibi yaşlılığın tipik yansımaları görülmektedir. Ankete katılanların %21, 4'ü (s=22) oruç tutmak istemekte ancak sağlık problemleri nedeniyle tutamamakta, %43, 7'si (s=45) sadece ramazan ayında oruç tutmakta ve %7, 8'i (s=8) hiç oruç tutmamaktadır. Sadece ramazan ayında ve nafil oruç tutanlarla, sağlık sorunları nedeniyle tutamayanları birlikte ele aldığımızda oruç ibadetini yerine getirme düzeyi oldukça yüksektir diyebiliriz. Buyacı, Erzurum'da bu oranı (%77) olarak tespit etmiştir (2002; 104)

Tablo 10. Nafil Oruç Tutma Sıklığı

Değişken	Sayı	Yüzde
Her zaman	2	1,9
Çoğu zaman	11	10,7
Bazen	15	14,6
Toplam	28	27,2

Huzurevi yaşlıları içerisinde nafil oruç tutanların çoğunluğu "bazen" (%14, 6, s=15) tutmakta, onları "çoğu zaman" (%10, 7, s=11) ve "her zaman" (%1, 9, s=29) tutanlar takip etmektedir. Nafil oruç tutanların ibadet hayatındaki devamlılıkları, sağlık sorunlarının en az düzeyde olması ve yaşlılığa bağlı olarak artan dindarlaşma eğilimi ile açıklanabilir.

Tablo 11. Hacca Gitme Durumu ve İsteği

Değişken	Sayı	Yüzde
Evet	22	21,4
Hayır	80	77,6
Cevapsız	1	1,0
Toplam	103	100
Evet	74	71,8
Hayır	3	2,9
Toplam	77	74,7

Deneklere hacca gidip gitmedikleri ve eğer gitmediler ise gitmek isteyip istemedikleri sorulmuştur. Alınan cevaplara göre huzurevi yaşlılarının %21, 4'ü (s=22) hacca gitmiştir. Gitmeyenlerin ise %71'8'i (s=74) eğer mümkün olsa gitmek istemekte olduklarını, % 2, 9'u ise (s=3) gitmek istemediklerini bildirmişlerdir. Hac ibadetinin toplumumuzda algılanış şekline baktığımızda, sosyo-ekonomik şartları dışta tutarsak, dini hayat kalitesini tamamlayan ruhsal mutluluk anlamında, Tanrıya yakın ve barışık olma, ruhsal olgunluk ve bağışlanma duygusunu çağrıştırmaktadır. Hacca gitmeyen ama gitmek isteyenlerin çokluğu yaşlılarda bu dini ihtiyaca karşılık gelmektedir. Gitmek istemeyenler de, yatağa bağlı olduğu için artık gidemeyeceğini çok iyi bilen yaşlılardır.

Tablo 12. Kur'an Okuma Durumu ve Sıklığı

Değişken	Sayı	Yüzde
Evet	29	28,1
Hayır	73	70,8
Cevapsız	1	1,1
Toplam	103	100
Her zaman	9	8,7
Çoğu zaman	4	3,9
Bazen	16	15,5
Toplam	29	28,1

Dindarlığın bir göstergesi olarak düşündüğümüz, informal ve bireysel bir ibadet şekli olan Kur'an okuma davranışı ile ilgili bulgulara baktığımızda, %28, 1'inin (s=29) Kur'an'ı mealinden ya da Arapça aslından okuduğunu; buna karşılık Kur'an okuduğunu beyan edenlerin, %15, 5'inin (s=16) "bazen", %3, 9'unun (s=4) "çoğu zaman" ve %8, 7'sinin (s=9) ise "her zaman" şıklarını işaretledikleri görülmektedir. Nitekim gözlemlerimiz esnasında yatağının üzerinde Kur'an okumakta olan pek çok yaşlıya tesadüf edilmiştir. Hatta Kur'an okumasını bilmeyenlerin, okuyanları bir hayranlık içinde 'keşke biz de okuyabilseydik' dercesine takip ettikleri gözlemlenmiştir.

Tablo 13. Dua Etme Sıklığı

Değişken	Sayı	Yüzde
Her zaman	72	69,9
Çoğu zaman	13	12,6
Bazen	11	10,7
Hiç	1	1,0
Cevapsız	6	5,8
Toplam	103	100

Yaşlılar için oldukça önemli ve vazgeçilemez bireysel-dini fenomenlerden biri de duadır. Huzurevi yaşlılarının yoğun olarak hissettiği yalnızlık duygusunun temelinde öncelikle sosyal çevrenin kendisine ilgisiz kalışının ürettiği

ruh hali yatmaktadır. Bunlara hayatın son deminde ölüm kaygısı, günahkarlık duygusu, sağlık sorunları ve fiziksel yetersizliğin kuşattığı hayat içinde yaşlının kendi algısını netleştirmesine engel olan huzursuzlukları (anksiyete) ilave ettiğimiz zaman dua, kişiliğin bütünlüğü üzerinde devamlı etkin olan bu kronik hale karşı ruh sağlığını dengeleyen önemli faktör olarak karşımıza çıkar. Denekler arasında bireysel olarak Kutsal'ın tecrübesinin en yoğun yaşandığı özel bir ibadet olan ve ruhen rahatlamayı sağlayan duayı "her zaman" yaptığını belirtenlerin oranı %69, 9 (s=72) iken, "çoğu zaman" dua edenlerin %12, 6 (s=13), "bazen" edenlerin % 10, 7 (s=11), 'hiç' dua etmeyenlerin ise %1 (s=1)'dir. Bu durumda huzurevinde kalmakta olan yaşlıların çoğunluğu şu ya da bu sıklıkta dua etmektedir diyebiliriz. Dua etme eğilimi Buyacı tarafından daha yüksek düzeyde (%80) gözlemlenirken (2002; 104), Kayıklı da yaşa bağlı olarak dua etme sıklığının arttığını ifade etmektedir (2003; 176)

Tablo 14. Kabir Ziyareti Sıklığı ve Etkisi

Değişken	Sayı	Yüzde
Her zaman	8	7,8
Çoğu zaman	12	11,
Bazen	33	7
Hiç	49	32
Cevapsız	1 103	47,
Toplam		5
		1,0
		100
Pek fazla etkilemez	1	1,0
Ölümü düşünürüm	28	27,
Geçmiş hatıralarımı anımsarım	4	2
Hayatın faniliğini düşünürüm	20	3,9
Toplam	53	19,
		4
		51,
		5

Kabir ziyaretinin de, 'hayatın anlamı'nın toptan değerlendirildiği bir dini tecrübe' biçimi olması hasebiyle, yaşlıların hayatında önemli bir yeri olduğu düşünülmüş ve konuyla ilgili olarak kabir ziyaretine hangi sıklıkta gittikleri ve kabir ziyaretinin kendilerini nasıl etkilediği sorulmuştur. Elde edilen bulgular, huzurevi yaşlılarında kabir ziyaretine gidenlerle gitmeyenlerin oranlarının birbirine çok yakın olduğunu ortaya koymuştur. (Gidenler, %51, 5 s=53; Gitmeyenler, 47, 5, s=49). Kabir ziyaretine gidenlerin ise çoğunluğu "bazen" (%32, s=33) gitmekte, onları "çoğu zaman" (%11, 7, s=12) ve "her zaman" gidenler (%7, 8, s=8) takip etmektedir. Kabir ziyaretine gidenlere ayrıca kabir ziyaretinin kendilerini nasıl etkilediği de sorulmuştur. Buna göre, yaşlılar en çok

ölümü düşünmekte (%27, 2, s=28) onları, hayatın faniliğini düşünenler (%19, 4, s=20), geçmiş hatıraları anımsayanlar (%3, 9, s=4) ve pek fazla etkilenmeyenler (%1, 0, s=1) takip etmektedirler. Hayatın son basamağına ulaşmış insanlar olarak yaşlılar, hayatın geçiciliği tecrübesini en iyi alımlayan insanlar olarak 'hatıra'ları eşliğinde ölümü düşünmekte ve sonsuzluğu düşlemektedirler. Çünkü yeryüzünde 'hatırası' olan yegane varlık insandır.

Tablo 15. Ölümü Düşünme Sıklığı ve Ölüm Hakkındaki Düşünce

Değişken	Sayı	Yüzde
Her zaman	71	68,
Çoğu zaman	14	9
Bazen	14	13,
Hiç	3	6
Cevapsız	1	13,
Toplam	103	6
		2,9
		1,0
		100
Bir yok oluştur	2	1,9
Hayatın gerçeğidir	7	6,8
Ebedi aleme göçtür	87	84,
Bir fikrim yok	2	5
Bir nimettir	1	1,9
Cevapsız	4	1,0
Toplam	103	3,9
		100

Yaşlılarda ölüm kaygısını azaltan etmenler arasında Ahiret hayatına inanmanın, dolayısıyla dindarlığın önemi bilinmektedir. Ayrıca ölüm kaygısını azaltmanın da ruhsal mutluluğa katkısı olacağı açıktır (Tobin, Fullmer ve Smith, 1994; 183-184; Kayıklı, 2003; 166-173). Ankete katılan yaşlılara ölümü hangi sıklıkta düşündükleri ve ölüm hakkındaki düşünceleri de sorulmuştur. Tablo 15'deki bulgulara göre, huzurevi yaşlılarının çoğunluğu (%68, s=71) ölümü "her zaman" düşünmekte, onları "çoğu zaman" ve "bazen" düşünenler (%13, 6, s=14) takip etmektedir. Ölümü hiç düşünmeyenlerin oranı ise %2, 9'dur (s=3). Buyacı'da (2002, 119) ölümü her zaman düşünenlerin oranını (%66) olarak tespit etmiştir.

Huzurevi yaşlılarının ölüm hakkındaki düşüncelerine baktığımızda ise, en büyük orana ölümü 'ebedi aleme bir göç' olarak düşünenlerin ulaştığı (%84, 5, s=87) görülmektedir. Tablo 3 deki 'öldükten sonra yeniden dirilmeye' ve 'ahiret hayatına inananların oranı (%99) ile ölümü 'ebedi aleme bir göç' olarak değerlendirenlerin oranı arasındaki kısmi fark, dindarlığın ölüm kaygısını azaltmadaki rolünü göstermektedir. Diğer oranları ise, ölümü 'hayatın bir gerçeği' olarak düşünenler (%6, 8, s=7), bir 'yok oluş' olarak gö-

renler ve ölüm hakkında bir fikri olmayanlar (%1, 9, s=2) ve ölümü bir nimet olarak kabul edenler (%1, 0, s=1) takip etmektedirler. Ölümü bir nimet olarak gören yaşlı, gözlemlerimiz esnasında, 95 yaşında ve yaklaşık on iki yıldır yatağa bağlı olarak yaşamakta olduğunu bize beyan etmiş, ilgili soruyu göz yaşları içinde bu dünyada kimsesi olmadığını söyleyerek cevaplandırmış ve bize 'Allah'ın emanetini almasını bekliyorum' demiştir. Kayıklı'nın bulgularına göre de yaşlılarda yaş yükseldikçe ölüm kaygısı azalmaktadır (2003; 167)

Tablo 16. İbadet Hayatını Gençlik Yıllarıyla Karşılaştırma

Değişken	Sayı	Yüzde
Gençliğimde de şimdi de ibadetlerimi aynı düzeyde yapıyorum	22	21,4
Gençliğimde daha fazla ibadet ederdim	34	33,0
Şimdi daha fazla ibadet ediyorum	31	30,1
Gençliğimde ibadet yapmazdım, şimdi de yapmıyorum	9	8,7
Gençliğimde ibadet yapardım, şimdi sağlık sebebiyle yapamıyorum	7	6,8
Toplam	103	100

Ankete katılanlar arasında gençliğinde daha fazla ibadet ettiğini bildirenlerin oranı % 33, 0 (s=34) iken, şimdi daha fazla ibadet edenlerin oranı %30, 1'dir (s=31). Bu grupları, gençliği ile şimdi arasında ibadet açısından bir fark görmeyenler (%21, 4, s=22), gençliğinde de şimdi de ibadet yapmayanlar (%8, 7, s=9) ve gençliğinde ibadet yaptığı halde şimdi sağlık problemleri sebebiyle ibadetlerini yerine getiremeyenler (%6, 8, s=7) takip etmektedirler. Tablo 16' deki veriler, hayat aşamalarına göre, tipik bir dindarlık profilini sergilemektedir.

Tablo 17. İbadet Yapılmadığı Zaman Hissedilen Duygu ve Düşünceler

Değişken	Sayı	Yüzde
Suçluluk hissine kapılır, karamsarlığa düşerim	32	31,1
Kendimi günahkar hissederek, tövbe ederim	20	19,4
Allah'ın affedeceğine inanırım	45	43,7
Hiçbir şey hissetmem	3	2,9
Cevapsız	3	2,9
Toplam	103	100

Örnekleme grubu içerisinde ibadetlerini yapmadığında 'Allah'ın affedeceğine inananlar' (%43, 7, s=45) en yüksek orana ulaşırken onları, 'suçluluk hissine kapılıp karamsarlığa düştüğünü' ifade edenler (% 31, 1, s=32), 'kendini günahkar hissedip tövbe edenler' (%19, 4, s=20) ve 'hiçbir şey hissetmeyenler' (%2, 9, s=3) takip etmektedirler. Tablo 19'daki verilere göre, Allah'ın affediciliğine inanan ve kendini günahkar hissederek tövbe etme ihtiyacı duyanlar birlikte değerlendirildiğinde (% 65), dini inancın genel insan mutluluğu üzerindeki etkisinin miktarını da göstermektedir. Kaldı ki, suçluluk hissine kapılanları da, taşdıkları his açısından aynı şekilde değerlendirebiliriz

Tablo 18. Tövbe Etmenin Uyandırdığı Duygu

Değişken	Sayı	Yüzde
Kendimi huzurlu hissederim	70	68
Hayata daha olumlu bakarım	3	2,9
Kendimi arınmış hissederim	19	18,4
Tövbe etme ihtiyacı hissetmiyorum	4	3,9
Cevapsız	7	6,8
Toplam	103	100

Tövbe ettiklerinde hissettikleri duygular deneklere sorulmuş ve çoğunluğu kendini huzurlu hissettiğini (%68, s=70), onları, kendini arınmış hissedenerin (%18, 4, s=19) takip ettiği; tövbe ihtiyacı hissetmeyenlerin (%3, 9, s=4) ve hayata daha olumlu bakanların (%2, 9, s=3) ise düşük bir oran teşkil ettiği görülmüştür. Tablo 19 ve 20' deki veriler birlikte ele alındığında, tövbe etme ihtiyacı duymayanları (% 3, 9) hariç tutarsak, genelde dindarlık, hayattan zevk alma ve mutluluk arasındaki ilişkinin boyutu gözlemlenebilmektedir.

Tablo 19. Dini Bilgi Düzeyi

Değişken	Sayı	Yüzde
Din konusunda hiçbir bilgim yok	26	25,
Çok az bilgiye sahibim	40	2
Yeteri kadar bilgiye sahibim	31	38,
Oldukça fazla bilgiye sahibim	6	8
Toplam		2
		5,8
		100

Örneklem grubumuzu oluşturan yaşlılara, dindarlığın önemli parametrelerinden birisi olarak kabul edilen dini bilgi düzeyleri sorulmuştur. Deneklerden alınan cevaplara göre, %38, 8'inin (s=40) kendini 'çok az bilgiye sahip' olarak düşündüğü görülmektedir. Onları oran olarak, 'yeteri kadar bilgiye sahip olanlar' (%30, 2, s=31), dini bilgi düzeyi itibariyle 'hiçbir bilgiye sahip olmayanlar' (%25, 2, s=26) ve 'oldukça fazla bilgisi olduğunu' düşünenlerin takip etmekte olduğu tespit edilmiştir. Dindar kişi için dinin temellerini bilmek ve anlamak dini tecrübenin bilgi boyutunu oluşturur. Buna göre, inanç ve bilgi arasında açık bir ilişki var ise de, bu iki boyut birbirinden farklıdır. Çünkü, bilgi her zaman inanç ve ibadete yol açmadığı gibi, dini inanç ve ibadetler de az bir bilgi ve anlamaya dayanabilir (Thompson, 2004, 26). Ancak, Tablo 19'daki verilerde dikkat çeken husus, dini bilgi düzeyi sifıra yakın ya da çok az olan (%66) yaşlının ifade ettiği şey din eğitimi ve öğretimi ihtiyacını ortaya koymaktadır. Nitekim Tablo 22 deki verilerle birlikte değerlendirildiğinde, yaşlıların (%52) si huzurevindeki dini hizmetleri yetersiz görmekte ve din görevlisinden beklenen hizmetler sıralamasında dini bilgi eksikliğinin giderilmesi isteği ilk sıralarda yer almaktadır.

Tablo 20. Dini İçerikli Etkinliklere Katılma Durumu

Değişken	Sayı	Yüzde
Her zaman	3	2,9
Çoğu zaman	9	8,7
Bazen	38	36,9
Hiç	48	46,7
Sağlık problemlerim nedeniyle katılamıyorum	3	2,9
Cevapsız	2	1,9
Toplam	103	100

Dindarlık, 'manevi ve şahsi olmakla birlikte, aynı zamanda maddi olan görünüşünü etkilerinin taşıyıcısı ve aracısı yaparak, insan hayatının tamamına nüfuz etmek isteyen dinin gerçek ve temel anlatımıdır' (Wach1990; 26). Glock ve Stark'ın dini inanç, pratik ve bilginin sonuç boyutuyla, insan davranışlarını etkilemesi muhtemeldir. Zira dindar kimseler inançlarına göre davranmayı ve düşünmeyi istemektedirler (Thompson, 2004; 26).

Bu bağlamda dini tecrübenin sosyolojik veya sonuç/etki boyutu ölçülme-ye çalışılmıştır. Gündelik hayatın ritmi içinde dini içerikli etkinliklere katılmanın yaşlılık dönemi dindarlığında önemli bir yeri vardır. Örneklem grubumuza, ibadet hayatına ilave olarak, sohbet, tiyatro, sinema, konferans gibi dini içerikli sosyal-kültürel etkinliklere kendisi veya arkadaş grubu ile katılıp katılmadıkları sorulmuştur.

Elde edilen bulgular, huzurevi yaşlılarının yarıya yakın kısmının bu tür etkinliklere hiç katılmadığı (%48, s=46, 7), onları oran açısından "bazen" katılanlar (% 36, 9, s=38), "çoğu zaman" katılanlar (%8, 7, s=9), "her zaman" katılanlar (%2, 9, s=3) ve sağlık problemleri nedeniyle katılamayanlar (%2, 9, s=3) takip etmektedir. Verilere göre, huzurevi yaşlılarının yaklaşık yarısı (%48: 5) çeşitli düzeyde sosyal etkinliklere katıldığını, diğer yarısı ise katıl (a) madığını ifade etmektedir.

Buna ilave olarak her bir deneğe beş arkadaşından kaç tanesini dindar olarak gördüğü sorulmuştur.

Tablo 21. Dindar olarak görülen Arkadaş Sayısı

Değişken	Sayı	Yüzde
Biri	10	9,7
İkisi	14	13,6
Üçü	16	15,5
Dördü	12	11,7
Beşi	12	11,7
Hiçbirisi	17	16,5
Samimi arkadaşım yok	19	18,4
Cevapsız	3	2,9
Toplam	103	100

Tablo 21’de de görüleceği üzere, ilgili soruya cevap verenler arasında en yüksek orana ‘samimi arkadaşının olmadığını’ ifade edenler (%18, 4, s=19) ulaşmaktadır. Onları, ‘arkadaşlarından hiçbirisinin dindar olmadığını’ söyleyenler (%16, 5, s=17) teşkil etmektedir. Sonra, dindar kabul ettiği arkadaş sayısını oran açısından sırayla, “üçü” (%15, 5, s=16), “ikisi” (%13, 6, s=14), “dördü” ve “beşi” (%11, 7, s=12) ve “biri” olarak işaretleyenler (%9, 7, s=10) takip etmektedir. Verilere göre, huzurevinde kurulan dostluk ve arkadaşlık ilişkileri üzerinde dindarlığın farklı düzeylerde etkili olduğunu göstermektedir (%62. 2)

Dindarlık konusu ile ilgili son sorumuz huzurevindeki din hizmetlerinden memnun olup olmadıkları, şayet memnun değilse ne tür faaliyetlerin yapılmasını istedikleri ile ilgilidir.

Tablo 22. Huzurevindeki Din Hizmetlerinin Yeterliliğine Dair Düşünce İstekler

Değişken	Sayı	Yüzde
Evet	47	45,6
Hayır	52	50,5
Cevapsız	4	3,9
Toplam	103	100
Kur’an okunsun	4	3,9
Vaaz edilsin	17	16,5
Ölenler için hatim yapılsın	1	1,0
Ölen arkadaşlarımızın cenaze namazı huzurevi camisinde kılınsın, biz de son görevimizi yapalım	1	1,0
Yatalak hastalara yönelik etkinliklerde bulunulsun	15	14,6
Namaz kılmayı öğretsinler	1	1,0
Toplam	39	38,00

Huzurevi yaşlılarının % 45, 6’sı (s=47) yapılan dini hizmetleri yeterli bulmakta iken %50, 5’i yeterli görmemektedir. Yeterli görmeyenlerin istekleri ise oransal sıralamaya göre şöyledir: Vaaz edilsin (%16, 5, s=17), yatalak hastalara yönelik faaliyetlerde bulunulsun (%14, 6, s=15), Kur’an okunsun (%3, 9, s=4), ölenler için hatim yapılsın, ölenlerin cenaze namazları huzurevi camisinde kılınsın (cenaze defin işlemlerinin belediyenin yapmakta olduğu gözlemlenmiştir) biz de son görevimizi yapalım ve namaz kılmayı öğretsinler (her biri %1, s=1).

B. Mutluluk ve Hayattan Zevke Alma ile İlgili Bulgular

Teorik çerçevede ifade ettiğimiz, hayattan zevk alma ekolojik, duygusal ve sosyal durumları içine alan ‘günlük aktivitelerden zevk alma, hayatı anlamlı bulma, arzularını gerçekleştirecek donanımlara sahip olma, amaçlarına ulaşma, iyi bir ruh haline sahip olma, kendisi hakkında olumlu bir algı, sağlık algısı, ekonomik güvence ve sosyal ilişki ağı’na dayanmaktadır. Mutlu-

luk ise, insanın beden ve ruhsal olarak sağlıklı ve yüksek bir hayat kalitesine sahip olma duygusu, düşünce ve algılarını içermektedir.

Bu bağlamda, öncelikle, mutlulukla ilgili olduğunu düşündüğümüz ölçümlerde elde edilen bulgulara yer verilecek, daha sonra deneklerin genel mutluluk algı düzeyleri değerlendirilecektir.

İlk olarak yaşlıların mutluluk algısıyla doğrudan alakalı olan sağlık durumları sorulmuştur.

Tablo 23. Genel Sağlık Durumu

Değişken	Sayı	Yüzde
Çok iyi	4	3,9
İyi	31	30,1
Orta	38	36,9
Kötü	21	20,4
Çok kötü	9	8,7
Toplam	103	100

Verilere göre, ankete katılan yaşlılardan kendini sağlık açısından çok kötü görenlerin oranı %8,7 (s=9), kötü görenlerin %20,4 (s=21), "orta" diyenlerin %36,9 (s=38) "iyi" olarak ifade edenlerin %30,1 (s=31) ve çok iyi seçeneğini işaretleyenlerin ise %3,9 (s=4)'dur. Bu verilerin ışığında orta ve ortanın üstündeki oranlar, olumlu bir sağlık algısına sahip olan yaşlıların toplamını (%80,9) vermektedir. Buyacı (2002; 86)'nın yaptığı çalışmada da yaşlılara 'önemli bir sağlık sorununuz var mı' diye sorulmuş, deneklerden %42 (s=63) si 'evet', %58 (s=87) i 'hayır' cevabını vermiştir. Benzer ölçümlere Kayıklı'nın çalışmasında da ulaşılmıştır (Krş; Kayıklı, 2003; 135)

Tablo 24. Psikolojik Durum

Değişken	Sayı	Yüzde
Kendimi kızgın ve aşırı sinirli görüyorum	17	16,5
Kendimi yorgun ve bitkin hissediyorum	30	29,1
Kendimi sabırsız ve tahammülsüz görüyorum	5	4,9
Kendimi başkalarına bağımlı ve esir gibi hissediyorum	6	5,8
Kendimi olgun bir kişi olarak görüyorum	45	43,7
Toplam	103	100

Kişilerin 'kendilerini olumlu algılama', 'iyi bir ruh haline sahip olma' durumlarının mutlulukları üzerinde etkilerinin olacağı düşünülerek deneklere psikolojik durumları sorulmuştur. Orta yaş bunalımı olarak da adlandırılan ve yaşlıların toplumsal desteklerini ve içsel kaynaklarını gelişimsel durumlar tehdit etmeye başladığında oraya çıkan fiziksel ve psikolojik sıkıntılar (Lehr; 1994; 175-205; Kayıklı, 2003; 50) karşısındaki tutumları Tablo 24'de görülmektedir. Huzurevinde kalmakta olan yaşlıların yarıya

yakın kısmı kendini olgun bir kişi olarak görmektedir (%43, 7, s=45). Onları, yorgun ve bitkin hissedenler (%29, 1, s=30), aşırı kızgın ve sinirli görenler (%16, 5, s=17), başkalarına bağımlı ve esir gibi hissedenler (%5, 8, s=6) ve sabırsız ve tahammülsüz olarak görenler (%4, 9, s=5) takip etmektedir.

Tablo 25. Yakınların İlgilenme Sıklığı

Değişken	Sayı	Yüzde
Her zaman	8	7,8
Çoğu zaman	11	10,7
Bazen	36	35,0
Hiçbir zaman	38	46,5
Toplam	103	100

Mutlulukla ilgili bir diğer değişken de, 'sosyal ilişki ağı' içinde, yaşlıların yalnız duygusunu ölçme, yani yakınlarının yaşlılarla ilgilenme sıklığıdır. Elde edilen bulgulara göre, huzurevinde kalmakta olan yaşlıların yarıya yakın kısmının (%46, 5, s=48) yakınları kendileriyle hiç ilgilenmemektedirler. Onları, 'bazen' (%35, s=36), 'çoğu zaman' (% 10, 7, s=11) ve 'her zaman' (%7, 8, s=8) ilgilenenler takip etmektedir. Yaptığımız mülakatlarda da yaşlılar, sık sık yakınlarının ilgisizliğinden, kendilerini huzurevine bırakıp bir daha aramadıklarından yakınmaktadır. Elde edilen bu bilgiler mülakatlardaki gözlemlerimizi desteklemektedir. Verilere göre, yaşlıların yakınlarıyla ilişkileri konusunda olumlu bir ilişki ağına sahip olmadıkları ve kendilerini yalnız hissettikleri görülmektedir.

Tablo 26. Huzurevindeki Arkadaşlık ve Dostluk İlişkilerinden Memnunluk

Değişken	Sayı	Yüzde
Çok memnun	28	27,2
Memnun	34	33,0
Kısmen memnun	26	25,2
Hiç memnun değil	15	14,6
Toplam	103	100

Yaşlılar arasındaki dostluk ve arkadaşlık ilişkileri ile ilgili memnuniyet düzeyine baktığımızda, 'memnun olanlar'ın en yüksek oranda temsil edildikleri (% 33, 0, s=34), onları 'çok memnun olanlar' (%27, 2, s=28), 'kısmen memnun olanlar' (%25, 2, s=26) ve 'hiç memnun olmayanlar'ın (%14, 6, s=15) takip ettikleri; frekans dağılımlarında genelde memnunluk yönünde bir yığılmanın olduğu görülmektedir.

Acaba sosyal ilişki ağı içinde, yaşlıların huzurevi personelinden memnuniyet düzeyi nasıldır? Bu soruyu sormamızın nedeni, huzurevi personeli ile kurulan olumlu ilişkilerin yaşlıların mutluluklarına katkıda bulunacağı, yönündeki varsayımımızı denemektir.

Tablo 27. Huzurevi Personelinden Memnuniyet Düzeyi

Değişken	Sayı	Yüzde
Hiç memnun değil	8	7,8
Kısmen memnun	16	15,5
Memnun	44	42,7
Çok memnun	35	34,0
Toplam	103	100

Tespit edilen bulgulara göre, yaşlıların yarıya yakın kısmının huzurevi personelinin kendilerine karşı tutumlarından 'memnun' gözükmektedir (%42, 7, s=44). Onları oran olarak 'çok memnun' olanlar (%34, 0, s=35), 'kısmen memnun' olanlar (%15, 5, s=16) ve 'hiç memnun olmayanlar' (%7, 8, s=8) takip etmektedirler. Burada 'hiç memnun olmayanlar'ın diğer gruplara göre oldukça düşük bir oranda temsil edilmeleri ve çoğunluğun memnun olanlar kısmında yığılması dikkat çekmektedir.

Tablo 28. İntihar Düşüncesi

Değişken	Sayı	Yüzde
Evet	22	21,4
Hayır	81	78,6
Toplam	103	100

Hayattan zevk alma ve mutluluk ile alakalı diğer bir diğer soru ise, 'hayat ve anlamı' üzerindeki algının, huzurevi şartlarında çeşitli gel-git'lere göre değişiklik gösterip göstermediğiyle ilgilidir. Bu nedenle, son birkaç hafta ya da ay içerisinde yaşlının intihar etmeyi düşünüp düşünmediği sorgulanmıştır. Elde edilen bulgular, deneklerin %78, 6'sının intiharı düşünmediğini göstermekte iken, %21, 4'ünün intihar etmeyi düşündüğünü ortaya koymaktadır.

Tablo 29. Kendini Huzurlu Hissetme

Değişken	Sayı	Yüzde
Evet	60	58,3
Kısmen	30	29,1
Hayır	13	12,6
Toplam	103	100

Ekolojik olarak huzurevinde yaşamakta olan yaşlıların mekan ve anlamı arasında kurdukları ilişki düzeyi ölçülmüştür. Buna göre, yaşlıların büyük bölümü burada 'huzurlu' olduğunu ifade ederken (%58, 3, s=60), buna karşılık %12, 6'sı (s=13) kendini huzurlu görmediğini, %29, 1'i (s=30) ise kısmen huzurlu olduğunu beyan etmektedir.

Tablo 30. Eş, Çocuk ve Toplumla Karşı Yararlı Şeyler Yapma Düşüncesi

Değişken	Sayı	Yüzde
Evet	47	45,6
Kısmen	37	35,9
Hayır	14	13,6
Cevapsız	5	4,9
Toplam	103	100

“Bireyin kişilik yapısında var olan potansiyel imkanların gerçeklik kazanmasıyla ortaya çıkan kişisel açılım” (*Bahadır, 2002; 48*) olarak tanımlanan ‘kendini gerçekleştirme’ insan davranışının temel arzusudur. Huzur ve huzursuzluk arasında yer alan bir genişlik içerisinde kavranan, anlaşılan insan hayatı, bireye pozitif potansiyellerini güncelleştirdiği ölçüde mutluluk vermektedir. Deneklere, pozitif potansiyellerini güncelleştirme durumu yani eş, çocuk ve içinde yaşadığı topluma karşı yararlı şeyler yapıp yapmadığı, bir anlamda ‘kendisi hakkındaki olumlu algı’ düzeyi bir başka boyutta sorulmuş ve yaşlıların % 45, 6’sı ($s=47$) ‘evet’, %35, 9’u ($s=37$) ‘kısmen’, % 13, 6’sı ise ($s=14$) ‘hayır’ cevabı vererek kendileri hakkında olumlu-olumsuz algı düzeyini ortaya koymuşlardır.

Tablo 31. Yaşlıların Hayatta Amaçladığı Hedefleri Gerçekleştirme Durumu

Değişken	Sayı	Yüzde
Yapmak istediğim her şeyi gerçekleştirdim.	17	16,5
Bir kısmını	30	29,1
Çok azını	24	23,3
Hiçbirini	27	26,2
Cevapsız	5	4,9
Toplam	103	100

Bir önceki soru ile bağlantılı olarak, kişilik gelişiminde tamamen olumlu bir süreci temsil eden (*Bahadır, 2002; 50*) ve ileri yaşlarda gerçek anlamını bulan kendini gerçekleştirme durumunu değerlendirebilmek için örneklem grubuna ‘amaçlarına ulaşma’ bağlamında, amaçladığı genel hedefleri gerçekleştirip gerçekleştirmediği sorulmuştur. Yaşlılar içinde hayatta yapmak istediği şeylerin ‘hepsini’ gerçekleştirenlerin oranı %16, 5 ($s=17$), ‘bir kısmını’ gerçekleştirenlerin oranı %29, 1 ($s=30$), ‘çok azını’ gerçekleştirenlerin oranı %23, 3, ($s=24$), ‘hiç bir’ hedefini gerçekleştiremeyenlerin oranı ise %26, 2 ($s=27$) olarak tespit edilmiştir.

Tablo 32. Sosyal Çevrede Beğenilen Bir kişi Olarak Kabul Edilme Düşüncesi

Değişken	Sayı	Yüzde
Evet	55	53,4
Kısmen	32	31,1
Hayır	13	12,6
Cevapsız	3	2,9
Toplam	103	100

Yine örneklem grubuna sosyal ilişki ağı içinde ‘kendini olumlu algılama’ düzeyi, yani kendine duyduğu ‘özgüven’ ölçülmüştür. Yaşlıların yarısından fazlası (%53, 4, $s=55$) yaşadığı çevrede kendini ‘beğenilen bir kişi’ olarak gö-

rürken, %31, 1'i (s=32) 'kısmen beğenilen' ve %12, 6'sı (s=13) 'beğenilmeyen' bir kimse olarak algıladığını söylemiştir.

Tablo 33. Gençlik Yıllarına Dönme İmkanı Olsa Nasıl Bir Hayat İster

Değişken	Sayı	Yüzde
Daha çok çalışırdım	12	11,7
Sağlığıma dikkat ederdim	6	5,8
İntihar ederdim	1	1,0
Evlenir bir yuva kurardım	17	16,5
Hiç evlenmezdim	3	2,9
Daha dindar bir hayat sürerdim	39	37,9
Aynı şekilde yaşardım	11	10,7
Tekrar yaşamak istemem	2	1,9
Ailemle birlikte yaşardım	1	1,0
Cevapsız	11	10,7
Toplam	103	100

Hayattan zevk alma ve mutlulukla ilgili olarak yaşlıların yaşadıkları hayatın genel bir değerlendirilmesinin yapılması istenmiştir. Böylece yaşlıların deneyimlerinden anlamlı bir hayat perspektifi ve dünya görüşünün ip uçları aranmaya çalışılmıştır. Elbette yapılan araştırmanın böyle bir amacı gerçekleştirecek ölçekte olmaması ve araştırmanın sınırlarını aşacak olmasına rağmen böyle bir soru sorulmuştur. Elde edilen bulgulara göre, anlamlı bir hayat için yaşlıların (%37. 7, s=39) si 'daha dindar bir hayat sürerdim' cevabını vermesi bu çalışma için oldukça anlamlı gözükmesine rağmen, 'evlenir bir yuva kurardım diyenlerin (%16. 5, s=17), ya eşlerinin vefatı ya da hiç evlenmemeleri sebebiyle 'bir aile özlemi' içinde oldukları anlaşılmaktadır. Buna karşılık 'ailem ile birlikte yaşardım' diyenlerin oranının (%1. 0, s=1) gibi düşük olması şaşırtıcıdır. Bunun en makul açıklaması, Tablo. 28'deki veriler göz önüne alındığında, yaşlıların yakınlarının kendileriyle ilgilenmemesi (%46. 6, s=48) sebebiyle, Huzurevi'ne gelmeden önce kendi yaşadıkları 'aile ortamı' ve halen yaşamakta oldukları sıkıntıları hatırlamalarıdır diyebiliriz. Geriye kalan oranlar ise, sırasıyla (%11. 7, s=12) daha çok çalışırdım', (%10. 7, s=11) 'aynı şekilde yaşardım' ve 'cevapsız', (%5. 8, s=6) 'sağlığıma dikkat ederdim', (%2. 9, s=3) 'hiç evlenmezdim', (%1. 9, s=2) 'tekrar yaşamak istemem', (%1. 0, s=1) 'inti har ederdim' ve 'tekrar yaşamak istemem' seçeneklerinde yoğunlaşmaktadır.

Tablo 34. Hayatı Yaşamaya Değer Bulma

Değişken	Sayı	Yüzde
Evet	54	52,5
Kısmen	26	25,2
Hayır	20	19,4
Cevapsız	3	2,9
Toplam	103	100

Huzurevi yaşlılarına, yaşadıkları çoğu olumsuz tecrübeler, yani psikolojik ve fizyolojik sıkıntılar göz önüne alınarak, her şeye rağmen 'hayatı yaşamaya değer bulma' düzeyi sorulmuştur. Ulaşılan bulgular, din ve anlam ilişkisi bağlamında (Bahadır, 2002; 137), deneklerin yarısından fazla kısmının bütün olumsuzluklara rağmen 'hayatı yaşamaya değer' bulduğu (%52, 5, s=54), onları oransal sıralamaya göre, hayatı 'kısmen yaşamaya değer' bulanlar (%25, 2, s=26) ve 'yaşamaya değer bulmayanlar'ın (%19, 4, s=20) takip ettiğini göstermektedir.

Tablo 35. Yaşanılan Hayatı Anlamli Bulma

Değişken	Sayı	Yüzde
Evet	42	40,8
Kısmen	30	29,1
Hayır	29	28,2
Cevapsız	2	1,9
Toplam	103	100

Dinin insana yaşadığı dünya içinde kendisi, çevresi ve aşkın varlıkla geliştireceği ilişkiler (Bahadır, 2002; 137) bağlamında sağlayacağı katkıyı ölçmek için yaşlılara yaşadıkları 'hayatı anlamlı' bulup bulmadıkları da sorulmuş, hayatı yaşamaya değer bulmada olduğu gibi, çoğunluk hayatı anlamlı bulmuştur (%40, 8, s=42). Bu grubu, hayatı kısmen anlamlı bulanlar (%29, 1, s=30) ve anlamlı bulmayanlar (%29, s=28, 2) takip etmiştir.

Tablo 36. Mutluluk Durumu (Ben Mutluyum Diyebilir misiniz?)

Değişken	Sayı	Yüzde
Evet	59	57,3
Kısmen	31	30,1
Hayır	13	12,6
Toplam	103	100

Genel anlamda mutluluğu oluşturacak parametreler ışığında elde edilen bulgular ve Tablo 36'daki veriler, genel olarak huzurevinde kalmakta olan yaşlıların % 57, 3'ünün (s=59) kendilerini mutlu olarak gördüğünü göstermektedir. Kendisini 'kısmen mutlu' görenler (%30, 1, s=31), 'mutlu görmeyenler' ise (%12, 6, s=13) dır. Tablo 36'daki verilere göre, kendini mutlu olarak görmeyenleri dışta bırakırsak (%12, 6), kendini 'mutlu' ve 'kısmen mutlu' gören yaşlıların (%87, 4) yüksek düzeyde bir mutluluk algısına sahip olduklarını söyleyebiliriz. Din ve mutluluk arasındaki ilişkiyi ölçen başka bir çalışmada 'mutluyum' diyenlerin oranı %52 olarak tespit edilmiştir (bkz: Arslantürk, 1998; 84). Bu durum yaşlılarda genel mutluluk düzeyi, dindarlık düzeyi kadar olmasa da, oldukça yüksek olduğu açıkça gözükmektedir.

C. DİNDARLIK, MUTLULUK ve HAYATTAN ZEVK ALMA

Bu bölümde dindarlıkla ilgili değişken grupları arasında mutluluk ve hayattan zevk alma açısından farklılık olup olmadığına bakılacaktır. Bu bağlamda öncelikle inanç esaslarını ölçen değişkenlerin analize tabi tutulması

planlanmıştı. Ancak, ilgili değişkenlerde deneklerin tümü sadece bir şıkkı işaretledikleri için (bkz tablo1, 2, 3) çapraz tablo yapılamamıştır. Bu sebeple inanç düzeyi dışta bırakılarak, diğer ibadet tarzlarının frekansları ile pek farklılık göstermemesi sebebiyle ve İslam dininin temel ibadet göstergesi olarak kabul edilen 'namaz kılma' ile; huzurevindeki yaşlıların ekolojik, duygusal ve varoluşsal ilişki ağı çerçevesi esas alınarak, dindarlığın (bireysel) etkileri boyutu, 'dua etme' ve 'dini bilgi düzeyi' ile sınırlanmıştır. Mutluluk ve hayattan zevk alma ile ilgili olarak 'kendini mutlu hissetme', 'psikolojik durum', 'intihar düşüncesi', 'huzurevinde yaşamaktan memnun olma', 'sağlık algısı' ve 'hayatı yaşamaya değer bulma' faktörleri esas alınmıştır. İlgili çapraz tablolarda, dindarlıkla ilgili değişken gruplarının diğer değişkenlere göre dağılımını esas alan çapraz tablolarda -eğer şartları sağlanıyorsa- Ki Kare değişkenine ait veriler verilmiştir. Şayet anlamlılık düzeyi düşük ise tablolarda dağılımı hakkında fikir vermesi açısından sadece frekans sayısı ve yüzdelere yetinilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak namaz kılma- mutluluk ilişkisi irdelenecektir.

Tablo 37. Namaz Kılma Durumuna Göre Mutluluk Algısı, Psikolojik Durum ve İntihar Düşüncesi

Namaz Kılma Durumuna Göre Mutluluk Algısı, Psikolojik Durum ve İntihar Düşüncesi

Değişkenler		Namaz Kılar mısınız?			Ki-Kare (χ^2) Değerleri	
		Evete	Hayır	Toplam		
Şu anda mutluyum diyebilir misiniz?	Evete	33	26	59	$\chi^2=1,194$ sd.2 P>.05	
		53.2	63.4	57.3		
		55.9	44.1	100.0		
	Kısmen	21	10	31		
		33.9	24.4	30.1		
67.7	32.3	100.0				
Hayır	8	5	13			
	12.9	12.2	12.6			
61.5	38.5	100.0				
Toplam	62	41	103			
	100.0	100.0	100.0			
	60.2	39.8	100.0			
Psikolojik durumunuzu hangisi ifade etmektedir?	Kendimi kızgın ve aşırı sinirli görüyorum	11	6	17		$\chi^2=10,654$ sd.4 P=.03
		17.7	14.6	16.5		
		64.7	35.3	100.0		
	Kendimi yorgun ve bitkin hissediyorum	11	19	30		
		17.7	46.3	29.1		
		36.7	63.3	100.0		
	Kendimi sabırsız ve tahammülsüz görüyorum	4	1	5		
		6.5	2.4	4.9		
	80.0	20.0	100.0			
	Kendimi başkalarına bağımlı ve esir gibi hissediyorum	5	1	6		
		8.1	2.4	5.8		
83.3	16.7	100.0				
Kendimi olgun bir kişi olarak görüyorum	31	14	45			
	50.0	34.1	43.7			
68.9	31.1	100.0				
Toplam	62	41	103			
	100.0	100.0	100.0			
	60.2	39.8	100.0			
Son birkaç ay veya hafta içinde intihar etmeyi düşündüğünüz oldu mu?	Evete	12	10	22	$\chi^2=.373$ sd.1 P>.05	
		19.4	24.4	21.4		
		54.5	45.5	100.0		
	Hayır	50	31	81		
		80.6	75.6	78.6		
		61.7	38.3	100.0		
Toplam	62	41	103			
	100.0	100.0	100.0			
	60.2	39.8	100.0			

Uygulanan Ki kare testi sonucunda, namaz kılanlarla kılmayanlar arasında mutluluk açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir ($\chi^2=1, 194$, sd. 2, $P>. 05$). Ancak bir fikir vermesi açısından frekans dağılımına baktığımızda, hem namaz kılanlar (%53, 2, $s=33$), hem de kılmayanlar arasında kendini mutlu görenlerin oranlarının (%63, 4, $s=26$) diğerlerine göre daha fazla olduğu görülmektedir. Ancak, kendini mutlu görenlerin %55, 9'u ($s=33$) namaz kılar iken, %44, 1'i ($s=26$) namaz kılmamaktadırlar.

Namaz kılma durumuna göre psikolojik durum ile değişken gruplarının dağılımları arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($\chi^2=10, 654$, sd. 4, $P=. 03$). Buna göre, namaz kılanlar arasında 'kendini kızgın ve aşırı sinirli görme' (kılan %64, 7, $s=11$; kılmayan %35, 3), 'sabırsız ve tahammülsüz görme' (kılan %80, $s=4$; kılmayan %20, $s=1$); 'başkalarına bağımlı ve esir gibi hissetme' (kılanlar %83, 3; kılmayanlar %16, 7, $s=1$) ve 'olgun birisi olarak görme' durumu (kılan %68, 9, $s=31$; kılmayan %31, 1, $s=14$) namaz kılmayanlara göre daha fazla yığılma gösterirken, 'kendini yorgun ve bitkin hissedenler' arasında namaz kılmayanlar (%63, 3, $s=19$) kılanlardan (%36, 7, $s=11$) daha fazladır. Bu durum, namaz kılmanın insanı daha sabırlı yapacağı, dindarlığın çeşitli sıkıntılarının üstesinden gelmede yardımcı olacağı yönündeki bulgulara ters düşmektedir (bkz: Witter ve Diğerleri, 1985; Broyles ve Drenovski, 1992). Acaba bu durum, namaz kılanların içinde buldukları fiili durumu benimsememe, katlanamama veya eş ve çocuk ya da akra-

Tablo 38. Namaz Kılma Durumuna Göre Sağlık Algısı ve Yaşamı Değerli Bulma Durumu

Değişkenler		Namaz Kılar mısınız?			Ki-Kare (χ^2) Değerleri
		Evet	Hayır	Toplam	
Genel olarak sağlık durumu	Çok iyi	3	1	4	$\chi^2=3,539$ sd.4 $P>.05$
		4.8	2.4	3.9	
		75.0	25.0	100.0	
	iyi	20	11	31	
		32.3	26.8	30.1	
	Orta	64.5	35.5	100.0	
		24	14	38	
Kötü	38.7	34.1	36.9		
	63.2	36.8	100.0		
Çok Kötü	12	9	21		
	19.4	22.0	20.4		
Toplam	57.1	42.9	100.0		
	3	6	9		
	4.8	14.6	8.7		
	33.3	66.7	100.0		
	62	41	103		
	100.0	100.0	100.0		
Genel olarak hayatı yaşamaya değer buluyor musunuz?	Evet	60.2	39.8	100.0	$\chi^2=.215$ sd.2 $P>.05$
		34	20	54	
		55.7	51.3	54.0	
	Kismen	63.0	37.0	100.0	
		15	11	26	
		24.6	28.2	26.0	
	Hayır	57.7	42.3	100.0	
		12	8	20	
		19.7	20.5	20.0	
	Toplam	60.0	40.0	100.0	
61		39	100		
100.0		100.0	100.0		
	61.6	39.0	100.0		

balardan beklentilerinin diğerlerine göre daha fazla olmasından mı kaynaklanmaktadır? Bu soruların cevabını daha sonraki tahlillerin sonuçlarını da dikkate alarak vermenin daha sağlıklı olacağı düşüncesindeyiz.

Sağlık durumu değişkeninin namaz kılma durumuna göre frekans dağılımına baktığımızda, sağlık durumunu 'çok iyi' (kılan %75, s=3; kılmayan %25, s=1), 'iyi' (kılanlar %64, 5, s=20; kılmayan %35, 5, s=11) ve 'orta' görenler (kılan %63, 2 s=24) arasında namaz kılanların oranının kılmayanlardan daha yüksek olduğu görülmektedir (bkz, Tablo 38). Buna karşılık sağlıklı ilgili olumsuz algılama seçeneklerinden 'kötü' şıkkını işaretleyenler arasında namaz kılanlar daha fazla iken (kılan %57, 1, s=12; kılmayan %42, 9, s=9), 'çok kötü' şıkkını işaretleyenler arasında kılmayanlar daha çoktur (kılan %33, 3, s=3; kılmayan %66, 7, s=6).

Tablo 34'deki bulgular, deneklerin 'hayatı yaşamaya değer bulma' ile ilgili cevaplarının olumludan olumsuzu doğru bir dağılım gösterdiğini ortaya koymaktaydı. Tablo 38'deki bulgularda da bu yönde bir dağılım göstermektedir. Buna göre hem namaz kılanlar (%55, 7 s=34) hem de namaz kılmayanlar arasında (%51, 3, s=20) en çok yığılma hayatı yaşamaya değer bulanlardır. Hayatı yaşamaya değer bulmayanlar ise hem namaz kılanlarda hem de kılmayanlar arasında daha azdır. Buna karşılık, hayatı yaşamaya değer bulanlar arasında namaz kılanların (%63, s=34) oranı kılmayanların oranından (%37, s=20) daha fazladır.

Acaba namaz kılma ile intihar düşüncesi arasında bir ilişki var mıdır? İlgili tabloda uygulanan ki kare analizi neticesinde namaz kılanlarla kılmayanlar arasında intihar açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Buna karşılık frekans dağılımına baktığımızda, namaz kılanlar arasında intiharı düşünenlerin oranı %19, 4 (s=12) ve düşünmeyenlerin oranı %80, 6 (s=50) iken, namaz kılmayanlar arasında intihar etmeyi düşünenlerin oranı %24 (s=10), düşünmeyenlerin ise %75, 6, (s=31) dir.

Örneklemin dua etme sıklığına göre mutluluk durumu frekans dağılımlarına baktığımızda, kendini mutlu görenler arasında her zaman dua ettiğini bildirenlerin oranının %76, 4 (s=42) iken, çoğu zaman dua ettiğini beyan edenlerde %14, 5 (s=8), bazen dua edenlerde %9, 1 (s=5) olduğu görülmektedir. Buna göre dua etme sıklığı arttıkça mutluluk da artmaktadır.

Deneklerin dua etme sıklığının psikolojik durumlarını yansıtan ifadelerle göre dağılımına baktığımızda, her zaman dua edenler arasında en büyük yığılma, kendini olgun bir kişi olarak görenlerde gerçekleşirken (%47, 2, s=34), onları kendini yorgun ve bitkin hissedenler (%25, 0, s=18), kızgın ve aşırı sinirli görenler (%15, 3, s=11), sabırsız ve tahammülsüz görenler (%6, 9, s=5) ve başkalarına bağımlı ve esir gibi görenler (%5, 6, s=4) takip etmişlerdir. Buna karşılık çoğu zaman dua edenler, kendini kızgın ve aşırı sinirli görenlerde %15, 4 (s=2), bitkin ve yorgun hissedenlerde %38, 5 (s=5), ve olgun bir kişi olarak görenlerde %46, 2 (s=6) oranlarında temsil edilmektedirler. Bazen dua edenlerin oranı ise kendini kızgın ve sinirli görenlerde %18, 2 (s=2), yorgun ve bitkin hissedenlerde %27, 3 (s=3), bağımlı ve esir gibi hissedenlerde %18, 2 (s=2) ve olgun bir kişi olarak kendini gören-

Tablo 39. Dua Etme Sıklığına Göre Mutluluk Algısı, Psikolojik Durum ve İntihar Düşüncesi

Değişkenler		Hangi Sıklıkla Dua Edersiniz?					Toplam
		Her Zaman	Çoğu Zaman	Bazen	Hiç		
Şu anda mutluyum diyebilir misiniz?	Evet	42	8	5		55	
		58.3	61.5	45.5		56.7	
	76.4	14.5	9.1		100.0		
	Kısmen	22	2	5		29	
		30.6	15.4	45.5		29.9	
75.9	6.9	17.2		100.0			
Hayır	8	3	1	1	13		
	11.1	23.1	100.0	100.0	13.4		
	61.5	23.1	7.7	7.7	100.0		
Toplam	72	13	11	1	97		
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0		
	74.2	13.4	11.3	1.0	100.0		
Psikolojik durumunuzu hangisi ifade etmektedir?	Kendimi kızgın ve aşırı sinirli görüyorum	11	2	2		15	
		15.3	15.4	18.2		15.5	
		73.3	13.3	13.3		100.0	
	Kendimi yorgun ve bitkin hissediyorum	18	5	3	1	27	
		25.0	38.5	27.3	100.0	27.8	
	66.6	18.5	11.1	3.7	100.0		
	Kendimi sabırsız ve tahammülsüz görüyorum	5				5	
		6.9				5.2	
	100.0				100.0		
	Kendimi başkalarına bağımlı ve esir gibi hissediyorum	4		2		6	
5.6			18.2		6.2		
66.7			33.3		100.0		
Kendimi uygun bir kişi olarak görüyorum	34	6	4		44		
	47.2	46.2	36.4		45.4		
	77.3	13.6	9.1		100.0		
Toplam	72	13	11	1	97		
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0		
	74.2	13.4	11.3	1.0	100.0		
Son birkaç ay veya hafta içinde intihar etmeyi düşündüğünüz oldu mu?	Evet	15	2	2		19	
		20.8	15.4	18.2		19.6	
		78.9	10.5	10.5		100.0	
	Hayır	57	11	9	1	78	
		79.2	84.6	81.8	100.0	80.4	
		73.1	14.1	11.5	1.3	100.0	
Toplam	72	13	11	1	97		
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0		
	74.2	13.4	11.3	1.0	100.0		

lerde %36, 4'dür ($s=4$). Örneklem içerisinde hiç dua etmeyen bir kişinin bulunduğu ve kendini yorgun hissedener arasında olduğu tespit edilmiştir. Kendini kızgın ve aşırı sinirli görenler arasında bazen ve çoğu zaman dua edenlerin oranı %13, 3 ($s=2$) iken, her zaman dua edenlerin oranı 73, 3 olarak temsil edilmiştir.

Tablo 40'daki frekans dağılımlarına baktığımızda, beklendiği üzere, dua etme davranışının daha çok sağlık durumunu kötü ve çok kötü olarak algılayanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Buna göre sağlık durumunu çok kötü görenler arasında her zaman dua edenlerin oranı %66, 7 ($s=6$) iken, çoğu zaman dua edenlerin %22, 2 ($s=2$), bazen dua edenlerin %11, 1 ($s=1$) olup hiç dua etmeyen bulunmamaktadır. Buna karşılık, sağlık durumu çok iyi olanlardan dua edenlerin sayısı dörttür ve her zaman dua ettiklerini ifade etmişlerdir.

Dua etme sıklığı ve hayatı yaşamaya değer bulma arasındaki ilişkiyi irdelediğimiz tablo 40'daki bulgulara göre, her zaman dua edenlerin % 56, 9'u ($s=41$) hayat yaşamaya değer mi sorusuna evet cevabı vermiş iken, kısmen

Tablo 40. Dua Etme Sıklığına Göre Sağlık Algısı ve Yaşamı Değerli Bulma Durumu

Dua Etme Sıklığına Göre Sağlık Algısı ve Yaşamı Değerli Bulma Durumu

Değişkenler		Hangi Sıklıkla Dua Edersiniz?				
		Her Zaman	Çoğu Zaman	Bazen	Hiç	Toplam
Genel olarak sağlık durumu	Çok İyi	4				4
		5.6				4.1
	100.0				100.0	
	İyi	19	5	3		27
		26.4	38.5	27.3		27.8
	70.4	18.5	11.1		100.0	
	Orta	30	2	4		36
41.7		15.4	36.4		37.1	
83.3	5.6	11.1		100.0		
Kötü	13	4	3	1	21	
	18.1	30.8	27.3	100.0	21.6	
61.9	19.0	14.3	4.8	100.0		
Çok Kötü	6	2	1		9	
	8.3	15.4	9.1		9.3	
66.7	22.2	11.1		100.0		
Toplam	72	13	11	1	97	
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	
74.2	13.4	1.0	1.0	100.0		
Genel olarak hayatı yaşamaya değer buluyor musunuz?	Evet	41	8	2		51
		56.9	61.5	18.2		52.6
		80.4	15.7	3.9		100.0
	Kısmen	16	4	6		26
		22.2	30.8	54.5		26.8
		61.5	15.4	23.1		100.0
	Hayır	15	1	3	1	20
20.8		7.7	27.3	100.0	20.6	
75.0		5.0	15.0	5.0	100.0	
Toplam	72	13	11	1	97	
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	
74.2	13.4	11.3	1.0	100.0		

diyenlerin oranı %22, 2 (s=16), hayır diyenlerin ise %20, 8, (s=15)'dir. Benzer dağılımlar, bazen dua ettiğini ifade edenlerde de gözlenmektedir. Buna göre, dua etme sıklığı arttıkça hayat daha çok yaşamaya değer bulunmaktadır.

Tablo 40'daki frekans dağılımları, hem intiharı düşünmüş olan ve hem de düşünmeyenlerin dua etme sıklığının oranının 'her zaman' dan 'hiç'e doğru bir düşüşte olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, intihar etmeyi düşünmeyenlerin daha çok sıklıkta dua ettikleri gözlenmektedir (her zaman %79, 2, s=57; çoğu zaman %84, 6, s=11).

Dini bilgi düzeyi ve mutluluk arasındaki ilişkiye dair çapraz tablodan elde edilen bulgulara göre, dini bilgiye dair dört seçeneğin mutluluk durumuna göre dağılımının benzerlik gösterdiği görülmektedir. Yani 'evet'ten 'hayır'a doğru bir düşüş vardır. Bu durum, mutluluk durumu ile ilgili frekans dağılımına benzerlik göstermektedir (bkz. tablo 36).

Tablo 41' deki bulgulara baktığımızda, kendini kızgın ve aşırı sinirli ve olgun bir kişi olarak görenlerin dini bilgi açısından frekans dağılımlarının bir fikir vermediği, diğer taraftan kendini bitkin ve yorgun hissedenlerin dini bilgi düzeyleri yükseldikçe bu duyguyu yaşama oranlarının düştüğü, benzer dağılımın, kendisini sabırsız ve tahammülsüz görme ve başkalarına bağımlı ve esir gibi hissetme seçeneklerinde de gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 41. Dini Bilgi Düzeyine Göre Mutluluk Algısı, Psikolojik Durum ve İntihar Düşüncesi

Değişkenler		Dini Bilgi Düzeyi					Ki-Kare (χ^2) Değerleri	
		Hiç Yok	Çok Az	Yeteri Kadar	Oldukça Fazla	Toplam		
Şu anda mutluyum diyebilir misiniz?	Evet	14	22	18	5	59		
		53.8	55.0	58.1	83.3	57.3		
			23.7	37.3	30.5	8.5		100.0
	Kısmen	9	12	9	1	31		
		34.6	30.0	29.0	16.7	30.1		
		29.0	38.7	29.0	3.2	100.0		
Hayır	3	6	4		13			
		11.5	15.0	12.9		12.6		
		23.1	46.2	30.8		100.0		
Toplam		26	40	31	6	103		
		100.0	100.0	100.0	100.0	100.0		
		25.2	38.8	30.1	5.8	100.0		
Psikolojik durumunuzu hangisi ifade etmektedir?	Kendimi kızgın ve aşırı sinirli görüyorum	3	8	5	1	17		
		11.5	20.0	16.1	16.7	16.5		
		17.6	47.1	29.4	5.9	100.0		
	Kendimi yorgun ve bitkin hissediyorum	10	10	9	1	30		
		38.5	25.0	29.0	16.7	29.1		
		33.3	33.3	30.0	3.3	100.0		
	Kendimi sabırsız ve tahammülsüz görüyorum	2	2		1	5		
		7.7	5.0		16.7	4.9		
			40.0	40.0		20.0	100.0	
	Kendimi başkalarına bağımlı ve esir gibi hissediyorum	4	2			6		
15.4		5.0			5.8			
66.7		33.3			100.0			
Kendimi olgun bir kişi olarak görüyorum	7	18	17	3	45			
	26.9	45.0	54.8	50.0	43.7			
	15.6	40.0	37.8	6.7	100.0			
Toplam		26	40	31	6	103		
		100.0	100.0	100.0	100.0	100.0		
		25.2	38.8	30.1	5.8	100.0		
Son birkaç ay veya hafta içinde intihar etmeyi düşündüğünüz oldu mu?	Evet	11	6	4	1	22	$\chi^2=9,11$ sd.3 P=.02	
		42.3	15.0	13.3	14.3	21.4		
		50.0	27.3	18.2	4.5	100.0		
	Hayır	15	34	26	6	81		
		57.7	85.0	86.7	85.7	78.6		
		18.5	42.0	32.1	7.4	100.0		
Toplam		26	40	30	7	103		
		100.0	100.0	100.0	100.0	100.0		
		25.2	38.8	29.1	6.8	100.0		

Huzurevinde yaşamakta olan yaşlıların dini bilgi düzeyleri ve intihar eğilimlerine dair çapraz tabloya uygulanan Ki kare analizinde, dini bilgi düzeylerine göre intihar düşüncesi frekanslarının dağılımları arasında $P = .02$ düzeyinde anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir ($\chi^2=9, 11$, sd. 3). Buna göre, dini bilgi düzeyi yükseldikçe intihar etme eğiliminin düştüğünü görmekteyiz. Nitekim, intihar etmeyi düşündüğünü belirtenler arasında hiçbir dini bilgiye sahip olmayanların oranı %50 ($s=11$) iken, çok az bilgiye sahip olanların %27, 3 ($s=6$), yeteri kadar bilgiye sahip olanların %18, 2, ($s=4$) ve oldukça fazla bilgiye sahip olanların oranı %4, 5'dir ($s=1$).

Tablo 42'deki bulgular, dini bilgi düzeyleri seçeneklerine göre sağlık durumu frekanslarının dikkat çeker bir dağılımda olmadığını göstermektedir.

Örneklemden hiçbir dini bilgisi olmadığını bildirenler arasında hayatı yaşamaya değer bulanların oranı %46, 2 ($s=12$) iken, yaşamaya değer bulmayanların oranı % 19, 2'dir ($s=5$). Benzer yönde dağılımlar, çok az bilgiye sahip olanlar (evet %47, 5, $s=19$; hayır, %25, $s=10$) ve yeteri kadar bilgiye

Tablo 42. Dini Bilgi Düzeyine Göre Sağlık Algısı ve Yaşamı Değerli Bulma Durumu

Dini Bilgi Düzeyine Göre Sağlık Algısı ve Yaşamı Değerli Bulma Durumu

Değişkenler	Dini Bilgi Düzeyi					Ki-Kare (χ ²) Değerleri
	Hiç Yok	Çok Az	Yeteri Kadar	Oldukça Fazla	Toplam	
Genel olarak sağlık durumu	Çok İyi	1	1	2		4
		3.8	2.5	6.5		3.9
	İyi	6	9	12	4	31
		23.1	22.5	38.7	66.7	30.1
	Orta	10	19	8	1	38
		38.5	47.5	25.8	16.7	36.9
	Kötü	26.3	50.0	21.1	2.6	100.0
8		6	6	1	21	
Çok Kötü	30.8	15.0	19.4	16.7	20.4	
	38.1	28.6	28.6	4.8	100.0	
Toplam	1	5	3		9	
	3.8	12.5	9.7		8.7	
Genel olarak hayatı yaşamaya değer buluyor musunuz?	Evet	11.1	55.6	33.3		100.0
		26	40	31	6	103
Evet	12	19	20	3	54	
	46.2	47.5	69.0	60.0	54.0	
Kısmen	22.2	35.2	37.0	5.6	100.0	
	9	11	5	1	26	
Hayır	34.6	27.5	17.2	20.0	26.0	
	34.6	42.3	19.2	3.8	100.0	
Toplam	5	10	4	1	20	
	19.2	25.0	13.8	20.0	20.0	
Toplam	25.0	50.0	20.0	5.0	100.0	
	26	40	29	5	100	
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	
	26.0	40.0	29.0	5.0	100.0	

χ²=4.61
sd.6 P>.05

sahip olanlarda da (evet %69, s=20; hayır %13, 8, s=4) gözlenmektedir. Ancak aralarında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMALAR

Konya Huzurevi'nde kalmakta olan yaşlılarda dindarlık, hayattan zevk alma ve mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkileri belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada elde edilen bulgular şu şekilde değerlendirilebilir.

Dindarlıkta İlgili Bulgular

Dindarlığın temel boyutu olan *inanç alanına* ait bulgularda, yaşlıların Allah'a, Peygambere, Ahiret hayatına inançları ve dünya ve Ahiret hayatını bir bütünlük çerçevesinde kavrama durumları, yaşlılarda dindarlığın teorik boyutunun güçlü yani Tanrı-insan ve evren ilişkisinin anlamlı bir uyum sergilediğini söyleyebiliriz.

Dindarlığın ikinci boyutunu oluşturan *dini pratik/ibadetler alanına* ait bulgulara gelince, yaşlılıkta bütün sosyal aktiviteler yaşa bağlı olarak gerilerken, dini ibadetlere yönelme ve devamlılık fiziksel yeterliliğe göre ileri yaşlara kadar sürmekte olduğunu göstermektedir. Başta namaz ve oruç olmak üzere, geçmiş hayat evrelerinin dindarlık açısından en iyi değerlendirildiği zamanın yaşlılık dönemi olacağı göz önüne alınırsa, hem geçmişte görülen eksikliklerin telafi edilmesi, hem de öbür dünyaya ait beklentilerin bir ümide dönüşmesi için yaşlılarda farzların dışında nafil ibadetlerde de bir

yoğunlaşmanın olacağı varsayılmıştı. Buna göre, süreklilikleri farklı olmakla birlikte, huzurevi yaşlılarında nafile ibadetle meşgul olma düzeyi oldukça yüksek tespit edilmiştir. Bu anlamda sağlık sorunu olmayan yaşlılarda camiye, dolayısıyla cemaata devam etme ve katılma arzusu şiddetli iken, dini içerikli sosyal-kültürel etkinliklere katılma isteği de oldukça düşüktür.

Yaşlı dindarlığın göstergesi olan bir diğer bir toplu ibadet ise, hac'dır. Hac ibadetinin İslam toplumlarında, özellikle Türk toplumunda algılanış biçimi ile yaşlılık arasında önemli bir ilişki mevcuttur. Hayat boyunca insandan bir kere yapılması istenen bu ibadetin genellikle yaşlılık döneminde yapıldığı bilinmektedir. Yaşlılık dönemi kişinin pek çok sosyal rolden uzaklaşması anlamına geldiği gibi, hac da dünyevi anlamda bireylere, hayatın geçmiş dönemlerinde dindarlığın eksik kalmış ibadet boyutunu tamamlama imkanı sunmada telafi edici önemli ibadettir. Dini anlamda bir pişmanlık, arınma, bağışlanma ve öteki aleme hazırlık duygusu veren bu ibadetin, içerdiği anlam ancak yaşlılık döneminde anlaşılmaktadır. Huzurevindeki yaşlılarda dindarlık ve mutluluk ilişkisinin araştırıldığı bu çalışmada hac ibadeti hem dindarlık hem de mutluluk boyutu itibarıyla oldukça önemlidir. Hac ile ilgili sorunun birinci aşamasında hac ibadetini yerine getirenlerin oranı %21, 4 iken, sorunun ikinci aşaması huzurevi yaşlılarıyla daha çok ilgilidir. '*Şayet imkanınız olsa hac ibadeti yapmak ister miydiniz*' sorusuna ilk aşamada 'hacca gitmedim' (%77, 7) diyenlerin %74, 7'si gitmek istediklerini belirtmişlerdir.

Dindarlığın formal özelliklerinin, yaşlanma, sağlık sorunu ve fiziksel yetersizlik sebebiyle ileri yaşlarda önemli düşüşler göstereceği açıktır. Ayrıca huzurevi şartları da göz önüne alınca, yaşlı ibadetin toplu/cemaat ve organizasyonel boyutundan görece uzaklaşırken, buna karşılık dini inanç ve tutumlarını bireysel düzlemde sürdürme kararlılığına sahip olmaktadır. Böylece yaşlı dindar kendi öznel anlam ve deneyim dünyasında hesaplaşarak derinleşmeyi hedeflemektedir. Bireysel-nafile ibadetlerin -kabir ziyareti, Kur'an ve çeşitli dini eserler okuma gibi- yaşlı tarafından daha çok yerine getirileceği beklenmektedir. Ancak kabir ziyaretleri -istenmesine karşılık- fiziksel yetersizliklere, Kur'an okuma etkinliği de, yine istenmesine rağmen, dini bilgi düzeyindeki genel eksikliğe bağlı olarak oldukça düşük düzeyde kalmaktadır.

Huzurevinde kendi şikayet, sorun ve yalnızlıklarıyla, kısaca ıstıraplarıyla baş başa kalan yaşlıların, kendilerine yük olan bedenlerini aşarak ruhsal bir mutluluk duygusuna ulaşmaları ancak dua ile mümkün olmaktadır. Bu tür gözlemlerin çokça yapılabileceği huzurevinde, konuşabilenlerden elde ettiğimiz bulgulara göre, geçmiş yıllardaki ibadet eksiklikleri yüzünden karamsarlığa düşen, kendini günahkar hisseden ve Tanrı'nın affediciliğine inanan yaşlılar, gençlik dönemlerine nazaran daha çok ibadet ederek, ibadetlerini dua ve tövbe ile besleyerek içlerinde barındırdıkları korku duygusunu ümide dönüştürme amacıyla Tanrı'ya yakın olma ve bağışlanmayı dilemektedir.

Hayatın amacı ölümdür. Her insan bunu bilmekle birlikte, ölümü anlamak için belirli bir yaşa ulaşmak gerekmektedir. Ölüm düşüncesi ve kaygısının en

yoğun yaşandığı çağ yaşlılık veya ileri yaşlılık dönemleridir. Yaşlılarda ölüm kaygısını azaltan en önemli telafi edici unsurun dini inançlar olduğu, yaşlıların 'ölümü ebedi hayata bir göç' olarak karşılamalarından anlaşılmaktadır.

Yaşlılar için hayatlarını sürdürdükleri ev konumunda olan huzurevi ortamının, yaşlıların birbirleriyle ve personel ile ilişki dahilinde bir 'yuva'ya dönüşeceği aşıkardır. Özellikle din görevlileri ve onların verdikleri din hizmetlerinin kalitesi ve düzeyi bu bağlamda oldukça önemlidir. Yaşlılar aldıkları din hizmetlerinin kısmen yeterli olduğunu ve verilen hizmetlerin hem sayı ve çeşit, hem de kalite açısından daha artırılmasını talep etmektedirler.

Yaşlılarda dini dünya görüşünün teorik, pratik ve sosyal boyutları yanında, duygu boyutunun da oldukça yoğun olduğu tespit edilmiştir. İnsanların din ve dünya kurma etkinliklerinde bilgi boyutu da en az duygu boyutu kadar ehemmiyet arz eder. Toplumumuzun hemen her kesiminde eksikliği bilinen bu boyutun, diğer insanlar için olduğu kadar, hayat ve mutluluklarını sahip oldukları bilgi birikiminden çıkarsadıkları eksik ya da yanlış dünya görüşüne göre biçimlendirmiş veya biçimlendirecek olan yaşlılar ve genel dindarlık düzeyi için de son derece hayati bir konu olduğu unutulmamalıdır.

Mutluluk ve Hayattan Zevk Alma ile İlgili Bulgular

Yaşlılarda mutluluk durumu, öncelikle genel sağlık algısından bağımsız düşünülemez. Buna göre yaşlıların yaklaşık üçte ikisi kendilerini -iyi ve orta-seviyede sağlıklı görmektedir. Huzurevi yaşlıları kendilerini, psikolojik olarak, kısmen sınırlı, tahammülsüz görmelerinin yanında, daha çok kendilerini yorgun, bitkin ve olgun olarak tanımlamaktadır. Yorgunluk, bitkinlik ve olgunluk yaşlılığın toplumumuzda 'ihtiyarlık' ve 'pir-i fani' gibi geleneksel algılanış biçimine uygun olarak olumlu bir değerlendirme olarak alınabilir.

Yaşlılarda mutluluk düzeyini etkileyen hususlardan biri de huzurevi ortamında yaşadıkları 'yalnızlık' duygusudur. Yaşlıların çoğunluğu, yakınlarının ilgisizliği yüzünden kendini yalnız hissetmektedir. Yaşlıların yalnızlık duygusunu bir ölçüde hafifletecek ve ortadan kaldıracak olan dostluk, arkadaşlık ilişkisi düzeyine baktığımızda çoğunlukla memnun oldukları tespit edilmiştir. Ancak, gözlemlerimize göre, bu ilişki biçiminin içten bir dostluk ve arkadaşlık ilişkisinden ziyade, ortak bir mekanda zorunlu beraberliğin, ortak sıkıntıların bir araya getirdiği yüzeysel bir ilişki olduğu söylenebilir. Bu bağlamda yaşlıların içe dönük algılarının bir anksiyete oluşturup oluşturmadığını test etmek için, son birkaç hafta veya ay içinde intiharı düşünüp düşünmedikleri araştırılmıştır. Yaşlıların %21, 4'lük kesiminin intiharı düşündükleri bulgulanmıştır.

Yaşanılan bütün olumsuzluklara karşın, kendini 'huzurlu' hissetme durumu, intihar düşüncesinin düşük düzeyde olmasının aksine, yaşlılarda oldukça yüksek düzeydedir.

Yaşlıların psikolojik yani içe dönük algılarının yanında, sosyo-psikolojik algılarını ölçmek için çocuk, aile ve topluma karşı yararlı işler yapma, amaçladığı hedefleri gerçekleştirebilme, sosyal çevrede beğenilen bir kişi olup olma durumları araştırılmış, genellikle, yaşlıların mutluluk düzeylerini olumlu olarak etkileyecek sonuçlar elde edilmiştir.

Son tahlilde, huzurevi yaşlılarında mutluluk düzeyini ölçümleri tamamlayıcı ve genel değerlendirmeler yapmamıza imkan verecek nitelikteki veriler, yaşlıların 'yaşadıkları hayatı yaşamaya değer' ve genel olarak 'hayatı anlamlı' bulma düzeyleridir. Buna göre olumlu değerlendirilebilecek oranların toplamından, hem 'hayatı yaşamaya değer' bulma, hem de 'hayatı anlamlı' bulma düzeyi oldukça yüksek tespit edilmiştir. Ancak hayatı yaşamaya değer bulma oranı, hayatı anlamlı bulma oranından daha yüksektir. Türk toplumunun genel yaşam standardı ve kalitesi göz önüne alındığında, ulaşılan bulguların olumsuz bir değerlendirme yapmamıza imkan vermeyeceğini söyleyebiliriz. Nitekim, huzurevi yaşlıları zamanın üç boyutunu birlikte değerlendirdiklerinde, büyük oranda (%87, 4) kendilerini 'mutlu' bir insan olarak tanımladıkları, yaşadıkları hayatı yeniden yaşama imkanları olsa, hayat tarzlarını, çoğunlukla 'daha dindar bir hayat sürmek' ve hayatlarını 'ev ortamı'nda geçirmek istedikleri görülmüştür.

Dindarlık, Hayattan Zevk Alma ve Mutlulukla İlgili Bulgular

Dindarlıkla ilgili değişken grupları arasında hayattan zevk alma ve mutluluk açısından bir farklılık olup olmadığı araştırılmış, çapraz tablolarda değişkenler arasında kısmi bir farklılığın olduğu (namaz kılma ve kılmama durumu ile psikolojik durum arasında), genelde ise anlamlı bir farklılığın olmadığı istatistiksel olarak tespit edilmiştir. Ancak frekans dağılımlarına bakarak, yine de belli açıklama ve yorumlar yapılmaya çalışılmıştır.

TARTIŞMA

Batı toplumlarında 'kiliseye devam etme' dindarlık ölçütünün temeli olarak alınırken, Türk toplumunda dindarlığın sosyo-dini sembollerinin çok daha farklı olduğu olgusuna dikkatlerimizi çekmek gerekmektedir. Bu durumda her dini topluluğa ait dindarlık algılamalarının farklı değerlendirmelere konu olacağı açıktır. Bu açıdan ülkemizde yapılan çalışmalarda kullanılan ölçeklerin Türk toplumunun dindarlık düzeyini ölçmede yer yer sınırlılıklar taşıdığı bilinmelidir. Ölçekten kaynaklanan sınırlılıklar bu çalışmada da gözlemlenmiştir.

Araştırmanın bazı alanlarda zayıflıkları göze çarpmaktadır. Huzurevinin özel şartları gereği, örneklem tesadüfi olarak seçilemediğinden -183 yaşının 80'inin yatalak olması, iştirme, konuşma ve anlama yetilerini kaybetmiş olmaları yüzünden- yaşlıların hepsi, 103 örnek hariç, eşit seçilme şansına sahip olmamıştır. Bu sebeple örneklemin evreni temsil edip etmediği tartışılabilir. Araştırma örneklemini çoğunlukla, yatağa bağlı olan yaşlılardan değil, hareket edebilen yaşlılardan alınmıştır. Dolayısıyla hareket edebilen yaşlıların dindarlık ve mutluluk konusundaki görüş ve tutumları, evrenin görüş ve tutumlarını yansıtmayabilir.

Örneklemin dışında, bir başka tartışma noktası da, çapraz tablolarda örneklemin istatistiksel değerlendirmeler yapmaya imkan verecek yeterli frekans dağılımına sahip olmaması ya da belli kategorilerdeki cevapların frekans olarak yetersizliğidir. Ayrıca bazı sorular veya sorulara ait şıklar örnek-

lem tarafından iyi anlaşılammış olabilir. Bu durum sosyal çalışmalar için bir insanın hayatının dini, psikolojik ve sosyal boyutlarının 'çevre içinde kişi' olarak kavranmasının önemini vurgular. Bu kavrama gücü, özellikle, dindarlık ve mutluluk gibi bireyin hayatının belli safhalarında daha da önemli hale gelmektedir. İnanç ve tutumları her hangi bir kayıp, ölümcül bir hastalık ve psikolojik kriz zamanında ölçmek, dolayısıyla örneklemin dini ve ruhi dünyalarına girmek, onların zayıf ve güçlü yanlarını anlamak oldukça zordur.

Diğer taraftan huzurevi yaşlılarında dindarlık boyutu ile ilgili ölçümlerde en düşük düzey dini bilgi boyutunda ortaya çıkmaktadır. İnsanın anlamlı bir hayat sürmesinde dini dünya görüşünün önemini büyüklüğü bilinirken, yaşlıların mevcut bilgi düzeyi ile anlamlı bir dindarlık algısına sahip olması ve anlamlı bir hayat sürmesinin imkanı yoktur. Yoğun bir gündem oluşturan din eğitimi ve öğretimi sorunu ile bağlantılı olarak, bütün toplum katmanlarında eksikliği hissedilen din temelli sorunların üzerinde ciddiyetle durmak gerekmektedir. Çünkü bu alandaki bilgi eksikliğinden kaynaklanan sorunlar bireysel ve toplumsal anlamda 'kaliteli bir hayat' ve 'sağlıklı bir toplum' kurma girişimlerini aksatmaktadır. Bu bağlamda huzurevinde görev yapan din görevlilerinin ve sunulan hizmetlerin sayı ve kalite açısından, uzman görüşlerine uygun olarak artırılması gerekmektedir. Örneğin huzurevindeki yaşlılar, birlikte yaşadıkları arkadaşlarını vefat ettikten sonra, yakınlarının götürdüğünü veya belediye ve huzurevi yetkililerinin cenazeyi 'kimsesizler mezarlığı'na defnettiklerini, kendilerinin arkadaşlarına karşı cenaze namazı kılma, dua etme gibi insani ve dini vazifelerini yerine getiremediklerini söylemektedirler. Yaşlıların isteği ise, cenazenin huzurevi camisinden kalkması, müsait olursa, defin yerine kendilerinin götürülerek arkadaşlarına karşı son vazifelerini yapma imkanının verilmesidir.

Huzurevi yaşlılarının en çok yakındığı konulardan biri de yakınlarının ilgisizliğidir. Modern toplumda aile kurumu ve yapısının köklü bir değişime uğraması, doğal olarak toplumsal ilişki sistemimize olduğu kadar pek çok alanda etkilerini göstermiştir. Bir anlamda kaçınılmaz gibi görünen bu sonuçlar karşısında, bireyi ve toplumu yeni ve sağlıklı bir ilişki sistemi içinde korumak ve geliştirmek için yeni sosyal politikaların geliştirilmesi, özellikle aile kurumunu iyileştirici düzenlemelerin yapılması bir zorunluluk olarak gözükmektedir.

ÖNERİLER

Bu çalışmada, istatistiksel açıdan, anlamlı farklılıklar bulunamamasına rağmen, bütün evrene genelleştirilebilecek farklılıklar daha fazla örneklem kullanılarak bulunabilir. Yaşlı dindarlığına ait özel ölçekler geliştirilebilir ya da mevcut ölçekler genişletilebilir. Umulur ki bu çalışma yaşlılık, dindarlık ve mutluluk konusunda yapılacak yeni çalışmalar için aydınlatıcı ip uçları sunabilir.

BİBLİYOGRAFYA:

- Armaner, Neda, 1980; *Din Psikolojisine Giriş*, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
Arslan Şule, Kutsal Yeşim G., 1999; "Geriatride Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi", Geriatri, cilt. 2, sayı: 4.

- Arslantürk Zeki, 1998; *Kutsalın Dönüşü; Yeni Toplum Arayışları, Ayışığı Kitapları*, İstanbul.
- Bahadır, Abdülkerim, 2002, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Bayyığıt, Mehmet, 1989; *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Bursa.
- Berger L. Peter, 1993; *Dinin Sosyal Gerçekliği* (çev: Ali Coşkun), İnsan Yayınları, İstanbul.
- Birtane M., Tuna H., Ekuklu G., Uzunca K., 2000; "Edirne Huzurevi Sakinlerinde Yaşam Kalitesine Etki Eden Etmenlerin İncelenmesi", *Geriatrici*, cilt. 3, sayı: 4.
- Broyles, A. Philip ve Drenovsky, Cynthia K., 1992; 'Religious Attendance and the Subjective Health of Elderly', *Review of Religious Research*, Vol: 34, No. 2. (152-160)
- Buyacı M, Yaşar, 2002; *Yaşlılarda Dini Hayat*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- Çelik, Celalettin, 2002; *Şehirleşme ve Din*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Diener, E. 1984; 'Subjective Well-Being', *Psychological Bulletin*, 95, (542-575)
- Duke T. James ve Barry L. Johnson, 1984; "Spirituel Well-Being and The Consequential Dimension of Religiosity", *Review of Religious Research*, Vol: 26, No: 1, 59 -72.
- Durgun Bülent, Tümerdem Yıldız, 1999; "Kentleşme ve Yaşlılara Sunulan Hizmetler" *Geriatrici*, cilt. 2, sayı: 3.
- Ellison, G. Christopher, Gay, A. David ve Glass, A. Thomas, 1989; "Does Religious Commitment Contribute to Individual Life Satisfaction?", *Social Forces*; Vol: 68, Issue: 1 (100-123)
- George, L. K., ve Bearon, L. B., 1980; *Quality of Life in Older Persons: Meaning and Measurement*, New York, Human Sciences Press.
- Günay, Ünver, 1999; *Erzurum Kenti ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, Erzurum Kitaplığı Yayınları, İstanbul.
- Idler, Ellen 1987, "Religious Involvement and the Healty of the Elderly". *Social Forces*, 66: 227-238
- Kayıklık, Hasan, 2000, *Dini Yaşayış Biçimleri; Psikolojik Temeller Açısından Bir Değerlendirme*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) D. E. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kayıklık, Hasan, 2003; *Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dinsel Eğilimler*, Baki Kitabevi, Adana.
- Kerem M., Meriç A., Kırdı N., Cavlak U., 2001; "Ev Ortamında ve Huzurevinde Yaşayan Yaşlıların Değişik Yönlerden Değerlendirilmesi", *Geriatrici*, cilt. 4, sayı: 3.
- Kimberly, Reed. 1991; "Strength of Religious Affiliation and Life Satisfaction", *Sociological Analysis*, Volume: 52, Issue: 2, 205-210.
- Koenig, H. G., Kvale, J. N. ve Ferrel, C., 1988; *Religion, Health, and Aging: A Review and Theoretical Integration*. Westport, CT: Greenwood.
- Köktaş M. Emin, 1997; *Din ve Siyaset; Siyasal Davranış ve Dindarlık*, Vadi Yayınları, Ankara.
- Lehr, Ursula, 1994; *Yaşlanmanın Psikolojisi* (çev: Neylan Eryar), Bilimsel ve Teknik Yayınları Çeviri Vakfı, İstanbul.
- Levin, J. S. and Markides, K. S., 1986, "Religious Attendance and Subjective Healty". *Journal for the Scientific Study of Religion*, 25: 31-39.
- Luckmann, Thomas, 2003; *Görünmeyen Din; Modern Toplumda Din Problemi* (çev: A. Coşmun, F. Aydın), Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Moberg D. O., 1990; "Religion and Aging", In Kenneth Farraro, ed., *Gerontology: Perspectives and Issues*. NY: Springer

- Moberg, O. David, 1984; "Subjective Measures of Spiritual Well-Being", Review of Religious Research, Vol: 25, No: 4, 351-363.
- Özbaydar, Belma, 1970, *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Tecrübi Psikoloji, İstanbul.
- Roberts, Keith A., 1990; *Religion in Sociological Perspective*, Belmont, CA: Wadsworth.
- Stark Rodney ve Williams Sims Bainbridge, 1987; *A Theory of Religion*, Place of Publication. New York.
- Steinitz, L. 1980, "Religiosity, Well-Being, and Weltanschauung Among the Elderly", Journal For Scientific Study of Religion, 19: 60-67.
- Taplamacıoğlu, Mehmet, 1962, "Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerine Bir Anket Denemesi", A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1963; C. X, 141-151.
- Tobin, Sheldon S., Fullmer, Elise M. Ve Smith Gregory C., 1994; "Religiosity and Fear of Death in Non-Normative Aging" (ss. 183-202); Susan A. Eisenhandler (ed) ve L. Eugene Thomas (ed), 1994; *Aging and The Religious Dimension*, Auburn House, Westport, CT. İçinde.
- Tufan İsmail, 2002; *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık*, Aykırı Yayıncılık, İstanbul.
-, *Modernleşen Türkiye'de Yaşlılık ve Yaşlanmak*, Anahtar Kitaplar, İstanbul.
- Witter, R. A., Stock, W. A., Okun M. A., Haring, M. J.; 1985 "Religion and Subjective Well-Being in Adulthood: Quantitative Synthesis", Review of Religious Research, 26: 332-342.